

**Ereğli’de Hesaplaşma:
Karaman Âyanı Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa’nın Katli [Mayıs 1772]**

Confrontation in Ereğli: The Killing of Karaman Notable Çavuş-son Zeynelâbidin Agha [May 1772]

Ensar Köse*

MAKALE BİLGİSİ

ARTICLE INFO

**Araştırma Makalesi
Research Article**

Sorumlu yazar:

Corresponding author:

* İstanbul Üniversitesi-

Cerrahpaşa

ensarkose@gmail.com

ORCID:

0000-0003-2754-0982

Başvuru / Submitted :

12 Ağustos 2023

Kabul / Accepted :

2 Ekim 2023

DOI:

10.21021/osmed.1340648

Atıf/Citation:

Köse, E. "Ereğli’de Hesaplaşma: Karaman Âyanı Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa’nın Katli [Mayıs 1772]", Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 19 (2023): 63-87.

Benzerlik / Similarity: %4

Öz

Âyanlık, erken modern dönem Osmanlı tarihinin önemli bir olgusudur. Bir bakıma Osmanlı taşra toplumunun "aristokrat" zümresi olan âyan ailelerinin ortaya çıkışı ve zamanla birer hânedana dönüşmesi sürecine dair sorular muhtelifdir. Bunların cevaplanması, ancak derinlikli araştırmaların çoğalması sayesinde mümkün olabilecektir. Nitekim bu makaleden beklenen fayda, Osmanlı tarihçiliğinin bu vadideki çabalarına bir katkı sağlamaktan ibarettir. Mayıs 1772 tarihinde Karaman Âyanı Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa’nın öldürülmesinden yola çıkarak okuyucuya, eyaletin iki güçlü âyan hânedanı takdim edilmiştir. Bunlar Lârendeli Çavuş-zâdeler ile Ereğlili Abdülğaffar-zâdeler’dir. Her iki aile de 17. yüzyılın sonlarından itibaren adlarından söz ettirmeye başlamıştır. 18. yüzyıl boyunca Karaman eyaletinde mütesellimlik görevi, büyük ölçüde bunlar arasında el değiştirmiştir. Mukâtaa sahipliği ve mültezimlik gibi, dönemin tipik servet edinme vasıtalarıyla zenginleşmişlerdir. Zaman zaman çalkantılı dönemler geçirseler de servet ve nüfuzlarını gelecek kuşaklara aktararak, birer "âyan hânedanı"na dönüşmüşlerdir. İşte bu araştırmada, Çavuş-zâde ve Abdülğaffar-zâde hânedanlarının doğuşu ve yükselişi, rakip haline gelmeleri, aralarındaki husumetin sebepleri ve nihayet Ereğli’de hesaplaşmaları ele alınmaktadır. Resmî görev ifa eden bir taşra seçkininin vefatı sonrasında, merkezi idare tarafından icra edilen bürokratik işlemlere de bir alt başlık açılmıştır. Araştırmanın birincil kaynakları Osmanlı arşiv kayıtları ve belgeleridir. Bu kaynaklar, Karaman ve Konya kadı (şer’iye) sicilleriyle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Karaman Eyâleti, Âyanlık, Çavuş-zâdeler, Abdülğaffar-zâdeler.

Abstract

Ayanship is an important phenomenon in the early modern period of Ottoman History. There are various questions about how the influential "aristocratic" class of notable families, considered as the elite of Ottoman provincial society, emerged and eventually transformed into dynasties. The answers to these questions can only be achieved through the increase of specific research studies. Indeed, the expected benefit of our article is merely to contribute to Ottoman historiography in this regard. In this article, we introduce the two powerful notable dynasties of the Karaman province: Çavuş-sons of Lârende and Abdülğaffar-sons of Ereğli. The event that brought these families to face to face was the killing of Karaman Notable Çavuş-son Zeynelâbidin Agha in Ereğli city in May 1772. Both of these families started to gain prominence from the late 17th century onwards. Throughout the 18th century, the position of mütesellim-ship (sort of deputy governorship) in the Karaman province largely changed hands between them. They increased their properties through typical means of wealth acquisition of the time, such as mukâtaa ownership and mültezim (tax farming). Despite experiencing turbulent periods at times, they gradually evolved into "notable dynasties" by passing down their wealth and influence to later generations. This research explores the emergence and rise of the Çavuş-son and Abdülğaffar-son dynasties, their transformation into rivals, the reasons behind their hostilities, and their confrontation in Ereğli. Following the death of a prominent local elite who held official duties, a subsection is dedicated to the bureaucratic procedures carried out by the central administration. The primary sources of this study consist of Ottoman archival records and documents, supported by the Karaman and Konya kadı (sharia court) registers.

Keywords: Ottoman Empire, Karaman Province, Avanship, Cavus-sons, Abdülğaffar-sons.

Giriş

“Öteden berü hilâf-girimiz olan Gaffar-oğlu Süleyman...”

Adana Valisi Mehmed Said Paşa, 13 Haziran 1759 tarihli mektubunda, Lârendeli Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa ve amca-oğlu Mehmed Ağa'nın ağzından nakletmişti bu sözleri. Dramatize edilmiş intiba veren ifadelerine inanmamız gerekirse onlar, başlarındaki belâyı “bükâ-yı azîm ile” (gözyaşları içinde) Paşa'ya anlatmışlardı. İfadelerine hâkim olan genel havaya bakılırsa onların tedirginliği, kadim muhalifleri Ereğlili Abdülgaaffar-zâdeler ile, sert ve dengesiz kararlarıyla eyalette bir bakıma “terör estiren” Karaman Valisi Abdurrahman Paşa'nın müttefikliği idi.¹ Böylesi zamanlarda, *ehl-i örf* ile *âyan/eşraf* denilen mahallî liderler arasındaki münasebetlerin şekli, fazlasıyla belirleyici oluyordu. Üstelik babası Abdurrahman Ağa'nın, Ocak 1737'de bir Ramazan gecesi, rivayete göre Lârende'nin derebeylerinden Kamış Ahmed Ağa tarafından katledilmesi,² Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa'nın hafızasında derin izler bırakan acı bir hatıra olarak canlılığını koruyor olmalıdır. Dolayısıyla onların tedirginliği, anlaşılabilir bir durumdur. Ne var ki devir, idarede söz sahibi olmak ve iktisadî hâsıladan pay almak isteyen taşra seçkinleri arasındaki rekâbetin iyiden iyiye kızıştığı zamanlardır. Nitekim bu amansız kavganın kızgın ateşinde kavrulmaktan, ne tedirgin Zeynelâbidin Ağa ne de oğlu Abdurrahman Ağa kurtulabilecektir.

Fark edileceği üzere bu araştırmanın birincil öznesi, Lârendeli Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa'dır. Onun mensubu olduğu *Çavuş-zâdeler* ailesi, 17. yüzyılın son çeyreğinden itibaren istikrarlı şekilde büyüyerek, zamanla Karaman eyaletinde etkin bir hânedana dönüşecektir. Böylesi bir yükseliş hikâyesinde güçlü rakiplerinin olması kaçınılmazdır. Bunların kadimî hasımları ise, Karaman Ereğlisi'ndeki âyan hânedanından *Abdülgaaffar-zâdeler* olacaktır. Nihâyet iki rakip “derebeyi”, Mayıs 1772'de Ereğli kasabasında karşı karşıya gelerek bir bakıma kozlarını paylaşacaklardır. İşte bu araştırmada, söz konusu cinayet ekseninde, “âyanlar çağı”nın Karaman eyaletindeki iki güçlü âyan hânedanı tanıtılacak; kan dökülmesinin sebepleri irdelenecek; böylesi bir durumda Osmanlı merkezî idaresinin, fazlasıyla “soğuk ve prosedürel” görünen rutin tavrı, “cinayet bürokrasisi” alt başlığıyla aktarılacak ve anlaşılmaya çalışılacaktır.

Hali hazırda mevcut araştırma eserlerinde, söz konusu âyan aileleri hakkındaki bilgilerimiz mahdut ve bütüncül olmaktan yoksundur. Merhum İbrahim Hakkı Konyalı, temel başucu kaynağı olma vasfını hâlâ koruyan eserlerinde, hem Lârendeli Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa hem de Ereğlili Gaffar-zâdeler'i tanıtıcı bilgiler vermektedir.³ Konyalı'nın, daha ziyade yerinde araştırmaları ve sözlü tarihe dayalı anlatısını, son yıllarda, arşiv ve kadı sicillerini kaynak alan

¹ BOA, C.DH, nr. 12/555 (13 Haziran 1759).

² BOA, *A.DVNS.ŞKT.d*, nr. 165, s. 327 (Temmuz 1740 sonu).

³ Konyalı, hem Zeynelâbidin Ağa Camii hem de bu camiin bânisi Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa hakkında bilgiler vermektedir. Camiin 1180 H. (1766-67 M.) tarihli vakfiyesini de neşretmiştir. Bu vakfiye, ailenin o tarihlerdeki yaşan fertlerinden Râziye Zeyneloğlu elindedir. Vakfiyedeki bilgiye göre Zeynelâbidin Ağa, Lârende İbrikli Mahallesi'nde ikâmet ediyordu. Bkz: İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi*, (İstanbul: Baha Matbaası, 1967), s. 182 vd. Konyalı'nın naklettiğine göre Ereğli'nin bu meşhur ailesi, daha sonraları *Gaffarlı* diye anılacak ve - muhtemelen ailenin bir kolu- İzbudak soyadını alacaktır. Bu aileden birkaç belediye başkanı çıkmıştır. Konyalı, 1950-54 yıllarında Ereğli Belediye Başkanlığı yapan ve Ereğli tarihine çok meraklı diye tanıttığı Derviş İzbudak ile görüşmesini kitabında nakletmektedir. Bkz: İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitâbeleri ile Ereğli Tarihi*, (İstanbul: Fatih Matbaası, 1970), s. 593, 595-598, 606-607.

araştırmalar bir ileri merhaleye taşımıştır.⁴ Ayrıca Çavuş-zâdeler'in bir mensubu (Zeynelâbidin Ağa-oğlu Abdurrahman Ağa), muhallefat bağlamında ilk defa müstakil bir araştırmaya konu edilmiştir.⁵ Bütün bu çalışmalar esasında, Osmanlı taşra toplumunun “seçkinleri” olan *âyan/eşraf* zümresini, daha yakından tanımaya matuf gayretlerin ürünüdür.⁶ Nihayet bizim metnimizin amacı da, bu çabalara ufak da olsa bir katkı sağlamaktır. Sosyolojik birer vakıa olan Osmanlı taşra elitlerinin aile/hânedan tarihinin, ancak böylesi derinlikli araştırmaların bir araya getirilmesiyle mümkün olabileceği tabiidir. Bu araştırmanın birincil kaynakları, tamamen arşiv kayıtları ve belgelerinden oluşmakta, bu kaynaklar Karaman ve Konya kadı sicilleriyle desteklenmektedir.

I. Cinayet

Karaman Âyanı Zeynelâbidin Ağa'nın Konya Ereğlisi'nde katli haberi, 19 Mayıs 1772 tarihi itibarıyla çoktan devlet merkezine ulaşmıştı. Sadâret makamından Defterdar Efendi'ye yazılan *buyuruldu* kaydında onun katli, şu ifadelerle haber veriliyordu:

“İzzetlü Defterdar Efendi,

*Bu defa Karaman A'yânı Zeynelâbidin Ağa'nın katlen fevti haberi der-i aliyyeye vârid ve müteveffâ-yı merkûmun cânib-i mîrîye düyûn-ı kesîresi olduğuna binâen...”*⁷

Hemen fark edileceği üzere, bu ilk yazışmalarda, hadisenin ayrıntısına dair hiçbir bilgi yoktur. Zaten bu gibi olaylarda merkezî hükümetin önceliği başkadır; müteveffanın geride bıraktığı mal varlığının (muhallefatin) tespiti ve zaptı, devletle muhasebesinin görülmesi, şahıslarla olan borç-alacak davaları vs. Olay hakkındaki arşiv kaynaklarında, cinayetin kesin tarihi verilmez. Konya Kadısı Hacı Mustafa Efendi, merkeze yazdığı 1 Mayıs 1772 tarihli arzda, katlinin hemen öncesinde Karamanî Zeynelâbidin Ağa'nın durumuna dair bilgi aktarır. Rusya ile savaşın sürdüğü bu tarihlerde, Anadolu'daki eyalet ve sancak idarecileri askerî görevlerdedir. Dolayısıyla onların mansıpları, tayin ettikleri mütesellimler tarafından yönetilmektedir. Nitekim Zeynelâbidin Ağa da Karaman eyaletine *mütesellim* nasb edilmiştir. Ne var ki, Konya Kadısı'nın yazdıklarına bakılırsa onun başı derttedir. Kadı Hacı Mustafa Efendi, Konya şehrine gelerek sancağın idaresini ele alması hususunda yazı ve adam gönderdiği halde, uhdesinde olan mukâtaalardan vergi tahsilatı için uğraşan Zeynelâbidin Ağa'nın, bir türlü Konya'ya gelemediğini söylemekte, bundan dolayı da şehir ahalisinin arzusunun istinaden, başka birinin mütesellim nasbını talep etmektedir.⁸ Şu hâlde Ereğli'de Zeynelâbidin Ağa'nın katli vak'ası, 1772 yılı Mayıs ayının ilk yarısı içinde vuku bulmuş

⁴ Ahmet Cengiz, Karaman şehir tarihi özelliği taşıyan eserinde, bir âyan ailesi olarak Çavuş-zâdeler hakkında da bazı bilgiler vermektedir. Bkz: *Karaman Tarihi (XVIII. Yüzyıl)*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2014), s. 174. Eşref Temel ise, Konya âyanlarının daha ziyade üstlendikleri idarî ve iktisadî rolleri ele aldığı doktora tezinde, hem Çavuş-zâdeler hem de Abdülgaffar-zâdeler'e de yeri geldikçe temas etmektedir. Özellikle mütesellimlik, mâlikâneçilik ve mültezimlik görevlerinin, yerel ailelerin birer hânedana dönüşmesinde üstlendikleri roller üzerinde durulması, âyanlığın genel yükseliş hikâyesinde mutabık görünmektedir. Bkz: *Konya'da Ayanlık (1639-1839)*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), (muhtelif sayfalarda). Abdülgaffar-zâdeler'in Ereğli'deki hayır eserleri hakkında: İsmet Boydemir Temel, *Osmanlı Döneminde Ereğli Kazası Vakıf Eserleri*, (Konya: Çizgin Kitabevi Yayınları, 2011), s. 104-105, 124-125.

⁵ Fadimana Fidan, “18. Yüzyılda Bir Âyan: Karaman Âyanı Çavuşzâde Seyyid Hacı Abdurrahman Ağa ve Muhallefâtı”, *Tarihin Peşinde*, Sayı: 28 (2022), s. 114-141.

⁶ Osmanlı taşra toplumunda sosyolojik bir zümre olan *âyanlık* ve idarî/iktisadî yapıda değişik statülerde (mütesellim, voyvoda, mültezim, subaşı vs.) görev ifa eden *âyan* zümresi hakkında genel olarak şuraya bakılabilir: Ensar Köse, “Âyan”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Cilt: I, (İstanbul: TÜBİTAK Bilim Yayınları, 2021), s. 97.

⁷ BOA, C.ML, nr. 175/7428 (19 Mayıs 1772).

⁸ BOA, AE.SMST.III, nr. 74/5481 (1 Mayıs 1772).

olmalıdır. Cinayet Zeynelâbidin Ağa ve maiyetinin, Ereğli kasabasında misafir olarak buldukları konakta, sabaha karşı işlenmiştir. Hadiseden iki yıl sonra 1774'te, müteveffa Zeynelâbidin Ağa'nın evlatları Abdurrahman, İnâyetullah ve Fatıma ile hanımı Şerife'nin Divân-ı Hümâyün'a sundukları müşterek arzuhâlde, "... medîne-i Ereğli'ye duhul idüp misâfireten sâkin olduğu konağı şafak vakti..." ifadelerine yer verilmektedir.⁹ Bu ifadelerin haricinde kaynaklarda, cinayetin işleniş biçimine dair ayrıntılı bilgiye rastlanmaz.

Muğlaklık, olayın faileri için de geçerlidir. Nitekim Zeynelâbidin Ağa'nın katil zanlıları hususunda çelişkili ifadeler karşımıza çıkmaktadır. Cinayetin hemen ardından, malî durumla alakalı olarak Defterdarlığın yürüttüğü bürokratik işlemleri muhtevî arşiv kayıtlarında, katiller ve cinayetin ayrıntısına hiç girilmez. Görebildiğimiz kayıtlarda, başlarda belirli bir faili işaret etmeyen genel ifadeler vardır. Örneğin Ereğli'ye komşu İçel sancağına bağlı Sarıkavak Kadısı Seyyid Mehmed'in 11 Ağustos 1773 tarihli îlâmında onun, "eşkiyâ elinde şehit olduğu" söylenir: "Akreb civarımızda vâki' medîne-i Lârende sâkinlerinden olup geçen sene Ereğli'de bi-gayri-hakkın yed-i eşkiyâda şehîden fevt olan Çavuş-zâde Seyyid Zeynelâbidin Ağa ..." ¹⁰ Ancak bir müddet sonra oklar, Ereğli'den bir mahallî derebeyi ailesini işaret edecektir ki bunlar *Maden-oğulları*'dır. Bu safhada, Çavuş-zâdeler'in asıl rakipleri ve Ereğli'nin mâruf âyan hânedanı olan Abdülgaaffar-zâdeler henüz suçlanmaz.

Maden-oğulları. Cinayet hadisesinin faili olarak hedef gösterilen Maden-oğlu Mehmed, Ereğli kazasına bağlı Zanapa¹¹ köyündendir. Nevşehir Kadısı'nın, 24 Nisan 1774 tarihi itibarıyla merkeze ulaşan îlâmı ve Hâdim Müftüsü Ahmed Efendi'nin arzuhâlinde, katilin Maden-oğlu Mehmed olduğuna işaret edilmiştir: "*Ereğli-i Karaman muzâfatından Zanapa nâm karye sükkânından Maden-oğlu Mehmed nâm şakî çend sâlden berü eşkiyâ cem' ve bundan akdem Lârende a'yânı Ereğli Mütevellisi Zeynelâbidin Ağa'yı kırk-elli nefer etbâ'ıyla katl ve emvâl u eşyâsını gâret...*" Yine aynı yazıda Hâdim Müftüsü, olay sırasında öldürülen başkalarının adlarını da verir. Bunlar ahaliden Bezirgân Seyyid Osman Çelebi, Seyyid Hacı Mustafa-oğlu Mehmed, Zopun-oğlu Seyyid Ali, Molla Kasım, Gözübüyük-oğlu Seyyid Mehmed, Veli Efendi-karındaşı İbiş, diğer Seyyid Mehmed ve Seyyid Mustafa adlı kişilerdir. Bunların malları da yağmalanmıştır. Daha sonra katiller, bütün kasaba ahalisini zorla ele geçirmek ve mallarını gasp sevdasıyla, Ereğli "hânedanından" Abdülgaaffar-zâde Seyyid Hacı Halil Ağa'yı hedef almışlardır. Geceleyin evine girerek onu da öldürmüşler mal, eşya, deve ve hayvanlarını gasp etmişlerdir. Zeynelâbidin Ağa ve Abdülgaaffar-zâde'nin katilinin Maden-oğlu olduğu görüşünü, Bozok Mutasarrıfı Çapar-zâde Mustafa Bey de arızasında tekrarlar.¹² Nevşehir tarafından Çapar-zâde Mustafa Bey'in merkeze gönderdiği bu kâğıtlarda, cinayet zanlısı olarak sadece Maden-oğlu Mehmed'in suçlandığı görülmektedir.

Zeynelâbidin Ağa'nın katili olduğu söylenen Maden-oğlu Mehmed'in kimliğine dair, kaynaklarda pek az bilgi verilir. Cinayet soruşturması kapsamında 1774'te Hâdim Müftüsü Ahmed Efendi'nin arzuhâlinde onun adı, Maden-oğlu (معدن) Vâiz Mehmed şeklinde yazılıdır. Ereğli'ye bağlı Zanapa köyünde sâkin olduğu; babası Tal Hasan'la birlikte uzun müddetten beri isyan yoluna girerek başına kalabalık adamlar topladığı da belirtilmektedir. Aynı minvalde Çapar-zâde Mustafa

⁹ BOA, C.ZB, nr. 84/4194 (31 Mayıs 1774).

¹⁰ BOA, C.ML, nr. 39/1780 (11 Ağustos 1773).

¹¹ Zanapa: Günümüzde Konya Ereğli kazasına bağlı Halkapınar köyü. Ereğli'ye uzaklığı 16,7 km. olup, Ereğli şehir merkezinin güne-doğusunda yer almaktadır.

¹² BOA, A.DVN.ŞKT, nr. 1246/5.

Bey'in arızasında ise adı, "Mizan-oğlu (مزان) nâm zâlim" diye ifade edilmektedir.¹³ Maktul Zeynelâbidin Ağa'nın mirasçılarının yine 1774'te hükümete sundukları arzuhâlde ise Maden-oğlu Hasan'ın, Ereğli'ye bağlı Zanapa köyünde ikâmet edip, oğulları Mehmed ve Mustafa ile birlikte onların, Abdülgaffar-zâdeler'in "hevâlarına tâbi" (onların taraftarları) olduklarına vurgu yapılmaktadır.¹⁴ Öyle anlaşılıyor ki Maden-oğulları, şayet cinayetin tetikçileriyseler de, kavganın asıl aktörü değillerdir.¹⁵ Belki de onlar, Çavuş-zâdeler'in kadim hasımları olan Abdülgaffar-zâdeler'in adamı, dolayısıyla da onlar tarafından cinayete azmettirilen tetikçiler olabilirler. Bu durumda Abdülgaffar-zâde Hacı Halil Ağa'nın konağının basılması ve katli meselesinde gözler Çavuş-zâdeler'e çevrilebilir. Her halükârda asıl kavganın ise, Lârendeli Çavuş-zâdeler ile Ereğlili Abdülgaffar-zâdeler arasında olduğuna hiç şüphe yoktur. Nitekim müteveffa Zeynelâbidin Ağa'nın mirasçıları, cinayette Abdülgaffar-zâdeleri de suçlamışlardır. Yukarıda da işaret ettiğimiz 1774 tarihli arzuhâlde onlar, cinayet hususunda şu ifadelerle yer vermişlerdir:

*"Çavuş-zâde es-Seyyid el-Hac Zeynelâbidin kulları kendi hâlinde ve kâr u kisbiyle mel'ûf oturur iken bin yüz seksen altı [1772 M.] tarihinde Karaman Vâlisi ve Anadolu Müfettişi devletli Numan Paşa hazretlerinin ba-fermân-ı âlî pederimiz kulların ma'iyetine me'mur olmak takribiyle medîne-i Ereğli'ye duhul idüp müsâfireten sâkin olduğu konağı şafak vakti Ereğli sâkinlerinden Abdülgaffar-oğulları Halil ve oğlu Hasan ve karındaşı ve ammisi Süleyman ve oğlu Hâlid ve Abdülgaffar ve oğulları nâmun kimesneler hevâlarına tâbi Zanapa karyesinden Maden-oğlu Hasan ve oğulları Mehmed ve Mustafa ve ma'lûmu'l-isim eşkiyâlar ile hilâf-ı şer' ve bi-gayri-hakkın basup babamız mezbur Seyyid el-Hac Zeynelâbidin kulların etba'larıyla alet-i câriha ile darb u katl..."*¹⁶

Zeynelâbidin Ağa'nın evlatlarıncâ, Ereğli'nin iki mâruf ve güçlü derebeyi hânedanı olan Gaffar-zâdeler ve Maden-oğulları'nın birlikte suçlanması mânîdardır. Müteveffanın muhallefâtını tespit ve kabz için başlatılan soruşturma sürecinde, hep bu iki aile ön plana çıkacaktır. Cinayet sonrasında Ereğli'deki yağmadan aslan payını bunların aldığı; olağan şüphelilerden Maden-oğlu'nun Çapar-zâde Hacı Mustafa Bey tarafına kaçtığı, Gaffar-oğulları'nın da korkularından dolayı firarda oldukları rapor edilmiştir.¹⁷ Karaman eyaletinin başat âyan hânedanı olan Çavuş-zâdeler ile Abdülgaffar-oğulları arasındaki husumetin tarihsel kökleri, iki ailenin kısaca tanıtılmasının ardından ayrı bir başlık altında irdelenecektir. Burada sadece, kaynaklarda çok da sarih olmayan bazı ifadelerle işaret ve buradan hareketle, cinayetin olası nedenleri hakkında birkaç sözle iktifa edeceğiz.

Nedenler. Cinayetin hemen ardından maliye bürokrasisi tarafından başlatılan soruşturmalarda, yer yer maktul Zeynelâbidin Ağa'nın ağır sözlerle itham edildiği dikkati çeker. Merkezî hükümet açısından, ölmüş ve dolayısıyla artık "işe yaramaz" bir kişinin ardından böylesi suçlamalarda bulunmak tabii olabilir. Ancak şaşırtıcı bir soğukkanlılıkla yürütülen soruşturmaların tamamen mal-mülk üzerine yoğunlaşması, bu icra edilirken de olağan şüphelilerin, sadece gasp ettikleri

¹³ BOA, A.DVN.ŞKT, nr. 1246/5.

¹⁴ BOA, C.ZB. nr. 84/4194.

¹⁵ Maden-oğulları'nın adına, cinayet hadisesi öncesine ait arşiv kayıtlarında rastlanmaz. Sonrasında ise sadece, cinayete alakalı evrakta zikredilirler. Osmanlı nüfus defterleri (1840-1843) üzerine yapılan bir araştırmada da, Zanapa köyündeki sülale isimleri arasında sadece Kalender-oğlu ve Kıraç-oğlu adları zikredilir, Bkz: Özlem Işık, *XIX. Yüzyılın Ortalarında Ereğli Kazasına Bağlı Köylerin Nüfusu (1838-1845)*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), s. 30.

¹⁶ BOA, C.ZB, nr. 84/4194.

¹⁷ BOA, C.ML, nr. 418/17044.

malların geri alınması bağlamında suçlanması, modern araştırmacılar için anlaşılması güç bir manzara gibi durmaktadır. Olay hakkındaki resmî belgeleri okuyan yazarın aklına, zımnen, sanki “öldürülmeyi hak etmişti” gibi tuhaf bir intiba bu yüzden geliyor olmalıdır.

Maktul Zeynelâbidin Ağa'nın muhalefatına el konulması sürecinde, Ereğli-i Karaman Kadısı ve muhalefatın zaptı görevi verilen Silifke Âyanı Gölgele-oğlu Mustafa'ya yazılan 16 Eylül 1772 tarihli hükümde, mütegalibe zümresi ve zorbadan olduğu ileri sürülen Zeynelâbidin Ağa'nın katlinin, “sû-i sâni'asına binâen” (kötü işinden/hilesinden dolayı) vuku bulduğu iddia edilmiştir. Ancak kastedilenin ne olduğu hususunda açıklayıcı malumat yoktur.¹⁸ Buna karşılık Zeynelâbidin Ağa'nın çocukları, babalarının “kendi halinde ve kâr u kisbiyle me'lûf oturur iken” (kısaca kendi işinde-gücünde) 1186 H. (1772 M.) tarihinde fermanla, Karaman Valisi ve Anadolu Müfettişi Numan Paşa'nın maiyetine memur olması nedeniyle Ereğli kasabasına gittiğinde, adı geçen kişilerce, “hilâf-ı şer' ve bi-gayri-hakkın” katledildiğini yazmışlardır.¹⁹ Cinayetin işlendiği tarihte Karaman Valisi Vezir Seyyid Numan Paşa'nın, eyaletten toplanacak asker in orduya sevkıyla görevli “asker sürücüsü” olduğu muhakkaktır. Nitekim Mayıs 1772 başında ona yazılan hükümde, Rûz-ı Hızır girdiği ve aceleyle orduya asker sevk etmesi hususu hatırlatılmıştır.²⁰ Ne var ki asker toplanması ve sevk, genel olarak ciddi sorundur, firarlar da yaygındır.²¹ Bu sıkıntılarla uğraşan Numan Paşa, görevini layıkıyla yerine getiremediğinden, Mayıs 1772 sonunda yazılan bir fermanla açıkta tehdit edilmiştir.²² Bununla birlikte Zeynelâbidin Ağa'nın, Konya mütesellimi sıfatıyla Ereğli'ye gitmekteki amacı muhtemelen, asker toplama faaliyetinden ziyade, uhdesinde bulunan mukâtaaların gelirlerini ve ahaliden toplanması mutad vergileri tahsil olmalıdır. Şayet böyle ise, Ereğli'nin güçlü hânedanı Abdülgaffar-zâdeler ile karşı karşıya gelmesi, belki de onların, vergi tahsiline muhalefetleri sebebiyle olmuş olabilir. Ancak her halükârda, bu iki âyan hânedanı arasındaki muhâsamatın (düşmanlığın), uzun yıllardan beri süregeldiği, son cinayetin ise, böylesi köklü düşmanlığı açığa çıkaran bir hadise olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle Çavuş-zâdeler ve Abdülgaffar-zâdeler arasındaki husumete, aşağıda ayrı bir başlık altında biraz daha yakından bakacağız.

Halihazırdaki arşiv belgeleri ve resmî kayıtların sis perdesi, cinayetin sebebi ve katillerin kimliği hakkında kesin bir yargıya varmayı güçleştirse de, 1772 Mayısında Ereğli kasabasında, Karaman eyaletinin iki güçlü ailesinin karşı karşıya geldiğine hiç şüphe yoktur. Bunlar, Lârendeli Çavuş-zâdeler ile Ereğlililer Abdülgaffar-zâdeler idi. Şimdi de bu iki ailenin ortaya çıkışı ve birer âyan hânedanına dönüşmeleri sürecine bir göz atalım.

II. Muhâsımlar

Osmanlı klasik dönem tahrirlerinin bulunmadığı 17. ve 18. yüzyılların dağınık arşiv kaynakları, bütüncül aile tarihleri oluşturmak için yeteri kadar veri sunmazlar. Ortaya çıkan boşluğu, şer'îye (kadı) sicilleriyle gidermek kısmen mümkün olabilmektedir. Ne var ki, birçok taşra sancak ve kazasının sicil kayıtları ya eksik ya da mevcut değildir. Bu durumda yer yer tahmin yürütmek kaçınılmaz olmaktadır. Nitekim biz de, Karaman vilayetinin bu mâruf âyan hânedanı Çavuş-zâdeler ve Abdülgaffar-zâdeler'in soy geçmişleri için, kaynaklardaki dağınık verileri toparlayarak, muhtasar birer aile hikâyesi oluşturmayı deneyeceğiz.

¹⁸ BOA, C.ML, nr. 458/18567 (16 Eylül 1772).

¹⁹ BOA, C.ZB, nr. 84/4194 (31 Mayıs 1774).

²⁰ BOA, AE.SMST.III, nr. 139/10940 (Mayıs 1772 başı).

²¹ BOA, C.AS, nr. 1145/50895 (Mayıs 1772 sonu).

²² BOA, AE.SMST.III, nr. 110/8340 (Mayıs 1772 sonu).

A. Lârendeli Çavuş-zâdeler

Maktul Zeynelâbidin Ağa'nın oğulları Abdurrahman ve İnâyetullah ile kızı Fatıma ve eşi Şerife, 1774'te hükümete sundukları arzuhâlde söze şu ifadeyle başlamışlardır: “Arzuhâl-i yetim ve yetime kulları Lârende sâkinlerinden olup yine Lârende sâkinlerinden sülâle-i tâhire-i Hazret-i es-Seyyid eş-Şeyh Ali Semerkandî kuddise sırrıhu'l-azizûn pederimiz hânedan ve ... it'âm-ı ta'âmıyla me'lûf Çavuş-zâde es-Seyyid el-Hac Zeynelâbidin kulları...”²³ Burada dikkat çekici iki husus vardır: Müteveffa Zeynelâbidin Ağa'nın, Şeyh Ali Semerkandî soyundan geldiği ve onun, İnâyetullah adlı bir evladının olduğu. Ailenin, Semerkandî neslinden olduğuna vurgu, arşiv kayıtlarında yer yer karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Zeynelâbidin Ağa'nın oğlu Abdurrahman'ın katli sonrasına ait 1793 tarihli bir arşiv kaydında benzer ifadeleri görüyoruz: “Medîne-i Lârende'nin hânedân-ı kadîminden ve meşâyihden Ali Semerkandî sülâlesinden maktul Çavuş-zâde Hacı Abdurrahman'ın oğlu ve Çavuş-zâde Medresesi'nin müderrisi Seyyid Ömer Necib zîde ilmuhunun Divân-ı Hümâyünuma takdim eyledikleri arzuhâli mefhûmunda...”²⁴

Bu kayıtlarda, Çavuş-zâde hânedanı soyunun dayandırıldığı ve yıllar önce İ. H. Konyalı'nın da işaret ettiği²⁵ Şeyh Ali Semerkandî, 14. asırda, doğudan Anadolu'ya göç etmiş meşhur mutasavvıf ve âlimlerdendir. Karamanoğulları devrinde önce Lârende'ye yerleşmiş, daha sonra güneye İçel taraflarına giderek dergâhını, günümüzde Mut-Gülner sınırındaki Zeyne kasabasına kurmuştur. Kasaba adını, Semerkandî'nin müntesipleri olan Zeyni-oğulları'ndan almıştır. Ali Semerkandî'nin 1456'da vefatından sonra nesli, oğlu Zeynelâbidin'den devam etmiştir. Onun soyundan gelenler, zamanla Mut merkez olmak üzere İçel sancağında geniş bir hânedana dönüşecektir.²⁶ 1683'te İçel Mutasarrıfı olarak II. Viyana seferine katılan, aynı yıl Karaman eyaleti valiliği de kendisinde verilen ve nihayet 1684'te Budin savunması sırasında şehit olan Abdülmü'min Paşa, Semerkandî soyundan gelen bir devlet adamıdır.²⁷ Onun babası ise Şeyh Sunullah'tır. Abdülmü'min Paşa, sefer görevi müddetince İçel ve Karaman'ın idaresini, *mütesellim* sıfatıyla Seyyid Mehmed Ağa'ya bırakmıştır.²⁸ Şu hâlde, soy bağına kurma sadedinde, Çavuş-zâde Zeynelâbidin'in dedesi olduğunu bildiğimiz Mütesellim Seyyid Mehmed Ağa üzerinde biraz daha durmalıyız.

Seyyidlik. Çavuş-zâde hânedanı mensupları arşiv kaynaklarında, genellikle “seyyid” sıfatıyla birlikte zikredilirler. Ailenin bu vasfı, Alâeddin Ali Semerkandî soyuna mensubiyetten gelmektedir. Erken tarihli Nakîbüleşraf defterlerinde bunların adları kaydedildiği gibi,²⁹ Lârende

²³ BOA, C.ZB, nr. 84/4194 (31 Mayıs 1774).

²⁴ BOA, AE.SSLM.III, nr. 176/10564 (14 Kasım 1793).

²⁵ Çavuş-zâdeler'in, Şeyh Alâeddin Ali Semerkandî soyundan geldiği tespitini yapan ilk araştırmacılardan birisi İ. H. Konyalı'dır (*Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi*, s. 188-189).

²⁶ Şeyh Alâeddin Ali Semerkandî'nin hayatı ve devam eden nesli hakkında: İsmail Hakkı Mercan, *Şeyh Alâeddin Ali es-Semerkandî ve Menâkıb-nâmesi*, (Ankara: Berikan Yayınları, 2009); Ensar Köse, “İçel'de Bir Ulu Çınar: Şeyh Ali Semerkandî ve Nesli”, *Şehirlerin Sevdalı İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 1015), s. 335-359.

²⁷ Tafsilat için şuraya bakılabilir: Ensar Köse, “Osmanlı Taşrasında Bir Seçkinin Yükselişi: İçelli Abdülmü'min Paşa (1650-1684)” *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 17 (Haziran 2023), s. 254-278.

²⁸ KOŞS, nr. 28, s. 40 (5 Mayıs 1684).

²⁹ Müfettiş İsmail Paşa'nın 1659'daki Anadolu teftişi sırasında, seyyidlik iddiasında bulunanların da sıkı kontrolü yapılmıştır. Bu teftişi muhtevî defterde, 988 H. (1580 M.) yılında, Mâlul-zâde Efendi'nin verdiği seyyidlik hüccetine atfen, Lârende kasabasında Şeyh Ali Semerkandî evladından olan şu kişilerin adları kaydedilmiştir: Abdülkerim, onun akrabasından Şeyh-zâde Avnullah; onun biraderleri İbrahim, Mehmed, Mustafa ve İsmail; Mahmud ile biraderleri Hâmid ve Feyzullah. (*İSTM.MŞH.DFTI.d*, nr. 30, vrk. 16a).

kasabasında Nakîbüleşraf Kaymakamlığı vazifesinin de genellikle bu hânedan mensuplarınca yerine getirildiği görülmektedir.³⁰

Çavuş-zâde Mehmed Ağa

Lârendeli Seyyid Mehmed Ağa'nın faaliyetlerini, 1670'lerden itibaren takip edebiliyoruz. 1671'de o, İçel sancağı *avârız* ve *nüzül* vergileri tahsildarıdır.³¹ Mehmed Ağa, İçelli Abdülmü'min Ağa/Paşa'nın yeğenidir ve onunla daima iyi münasebetleri olmuştur. 29 Temmuz 1681 tarihinde Konya Mahkemesi'nde, Bozulus İzzettin cemaati hakkındaki bir davada İnâyetullah-oğlu Mehmed Ağa'ya, Şeyh Sunullah-oğlu Abdülmü'min Ağa'nın *vekîl-i şer'îsi* (dava vekili/avukatı) olarak görüyoruz.³² Daha sonra Paşa'nın İçel mutasarrıflığı ve Karaman valiliği müddetince Mehmed Ağa, onun *mütesellimi* olarak buraları idare edecektir. Bu yıllarda Konya Mahkemesi'ndeki davalarda, Mütesellim Mehmed Ağa'nın *mübâşiri* olarak Ahmed Bey ve Yahya Bey'in de adları geçmektedir ki bunlar, Abdülmü'min Paşa'nın oğulları olmalıdırlar.³³ Abdülmü'min Paşa ile Mehmed Ağa arasındaki akrabalık bağı ise, Paşa'nın vefatından birkaç yıl sonrasına ait bir kayıttan öğreniyoruz. Mehmed Ağa'nın yeniden mütesellim tayin edildiğine dair Konya Kadısı'na hitaben yazılan Temmuz 1687 tarihli fermanla şu ibareyi görüyoruz: "Müteveffâ Abdülmü'min Paşa yeğeni kıdvetü'l-emâsil ve'l-akran Seyyid Mehmed zîde kadruhû südde-i sa'âdetime arzuhâl idüp..."³⁴ Bu durumda, şu iki husus açıklığa kavuşmuş oluyor: Seyyid Mehmed Ağa'nın babasının İnâyetullah, amcasının ise Abdülmü'min Paşa olduğu. Binâenaleyh buradan, Abdülmü'min Paşa'nın babası Şeyh Sunullah ile Mehmed Ağa'nın babası İnâyetullah'ın kardeş oldukları neticesine varıyoruz. Böylece, hânedanın sonraki kuşaklarınca Şeyh Ali Semerkandî nesline vurgu ve İnâyetullah adının yaşatılması düşüncesini, mantikî bir çerçeveye almış oluyoruz.

Çavuş-zâdeler'in soy ağacının ana gövdesini oluşturan ailelerden, başka kimlerin olduğu sorusuna cevap sadedinde, şu kadarına da işaret edebiliriz: İnâyetullah'ın, Seyyid Mehmed Ağa'dan başka Zeynelâbidin adlı bir evladı daha vardı. Seyyid Mehmed Ağa'nın çocuklarından adını bildiklerimiz ise Ahmed, Abdurrahman ve Mustafa'dır. Ahmed'in Ayşe adında bir kızının olduğu kesindir. Mustafa Ağa'nın çocuklarından İbrahim, Mehmed Emin, Ahmed ve Ali'nin adlarını biliyoruz. Çalışmamızın kahramanı Zeynelâbidin Ağa ise, Seyyid Mehmed Ağa'nın torunu, Abdurrahman Ağa'nın oğludur.

Niçin Çavuş-zâde? Karamanlı Zeynelâbidin Ağa'nın mensubu olduğu aile, *Çavuş-zâdeler/oğulları* diye meşhurdur. Nitekim 18. yüzyıl arşiv kaynaklarında hep bu ön/soy adıyla birlikte yazıldıkları görülmektedir. Aileden, bu adla birlikte anılan ilk kişi Seyyid Mehmed Ağa'dır. Karaman eyaleti ve İçel sancağında idarî (*mütesellimlik*) ve malî (*mâlikânecilik*) görevler ifa etmesi vesilesiyle onun adı kaynaklarda, "Seyyid Mehmed Çavuş-zâde",³⁵ "İçel'de sâkin

³⁰ Nakîbüleşraf kaymakamlığı görevine örnekler: 1729'da Çavuş-zâde Seyyid Zeynelâbidin, Lârende seyyidlerinin Nakîbüleşraf kaymakamıdır (KAŞS, nr. 292, s. 109). 1731'de ise bu vazife, Çavuş-zâde Seyyid Abdurrahman Ağa üzerindedir (KAŞS, nr. 293, s. 248). Krş: Cengiz, *Karaman Tarihi*, s. 159.

³¹ KOŞS, nr. 15, s. 64-65 (28 Şubat 1671).

³² "İçel sancağında sâkin es-Seyyid Abdülmü'min Ağa ibn eş-Şeyh Seyyid Sunullah Efendi tarafından vech-i âfî üzere da'vâya vekîl-i şer'îsi olan fahrü'l-akran bâisü'l-küttâb es-Seyyid Mehmed Ağa ibn es-Seyyid İnâyetullah nâm kimesne..." (KOŞS, nr. 25, s. 261).

³³ KOŞS, nr. 28, s. 63-64, 74, 85 (19 Mayıs, 22 ve 27 Haziran 1684).

³⁴ Konya Kadısı'na hitâben ferman kaydı: KOŞS, nr. 34, s. 13 (Temmuz 1687 sonları).

³⁵ BOA, AE.SAMD.III, nr. 26/2521 (17 Temmuz 1706).

Karamanlı Çavuş-oğlu”,³⁶ “Karaman’da sâkin Çavuş-oğlu Mehmed”³⁷ ve “Lârende’de sâkin Çavuş-zâde Mehmed”³⁸ gibi farklı yazılışlarla geçmektedir. Aileye niye böyle bir adın verildiği hususu muğlaktır. Aslında Türk ve Osmanlı tarihinde “çavuşluk” askerî bir terimdir. Merkezde Divân-ı Hümâyün ve Kapıkulu Ocağı’nda sayıları yüzleri bulan çavuşlar vardır. Bunlar birçok askerî ve idarî görev ifa ederler. Keza eyalet ve sancaklarda da yine askerî zümreden çavuşların olduğunu biliyoruz.³⁹ Bununla birlikte araştırma konumuz olan ailenin, askerî bir kökene sahip olduğunu düşünmüyoruz. Bunların atalarından “Çavuş” son-adıyla zikredilen kişiye bu ad, muhtemelen bir askerî sefer görevi münasebetiyle verilmiş ve bu ad zamanla hânedanın ön-adına (lakabına) dönüşmüş olmalıdır. Seyyid Mehmed Ağa’nın babası İnâyetullah Ağa’nın ise böylesi bir görevde bulunduğu dair herhangi bir bilgi yoktur.

Çavuş-zâde Seyyid Mehmed Ağa’nın yükselişinde, *mütesellimlik* ve *mültezimlik* görevleri birer basamak olmuştur. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi o, İçel ve Karaman Valisi Abdülmü’min Paşa’nın mütesellimiydi. Fakat Abdülmü’min Paşa’nın Budin savunması sırasında 10 Ağustos 1684’te şehit olması üzerine mansıbı, Rüstem Paşa’ya tevcih edildi. O ise mütesellimliğe, Abdülgaffar Ağa’yı tayin etti⁴⁰ ki o, Ereğlili Abdülgaffar Ağa olmalıdır. Bu durumda Çavuş-zâdeler ile Gaffar-zâdeler arasındaki rekâbetin, Zeynelâbidin Ağa’nın katlinden yaklaşık bir asır önce başlamış olabileceği yorumunu yapabiliriz. Mütesellimlik görevi, valilik makamıyla paralel şekilde el değiştiriyordu. Temmuz 1687 tarihinden itibaren Karaman Beylerbeyi olan Ali Paşa, Konya mütesellimliğini yeniden “müteveffa Abdülmü’min Paşa yeğeni” Seyyid Mehmed Ağa’ya vermiştir.⁴¹ İdarî görevin yanı sıra o, ekonomik dorumunu iyileştirici fırsatları da değerlendirmektedir. Tuğra-yı şerif hizmetinde bulunan Vezir Ahmed Paşa’nın haslarından olan İhtisab ve Damga-yı Lârende ve Tevâbii Mukâtaası, Paşa tarafından önce Çukadar Mehmed’e verildiyse de onun, “hilâf-ı şer’ fezâhatı zuhur” ettiğinden üzerinden alınıp, Haziran 1699 tarihinde, “Karamanî Yahya” ve Seyyid Mehmed’e der’uhde ve *iltizam* edilmiştir.⁴² O yılın sonlarından itibaren Seyyid Mehmed’in, Lârende haslarına *ber-vech-i mâlikâne* mutasarrıf olduğunu görüyoruz.⁴³ Aynı tarihlerde onun kardeşi Ahmed Ağa ise Lârende kazasında *şehir kethüdası*dır.⁴⁴ Çavuş-zâdeler’den “Lârende kazasında sâkin Çavuş-oğlu Süleyman”, Develi kazasında *bedel-i nüzül* tahsildarlığı yapmıştır.⁴⁵ Yine aynı tarihlerde Çavuş-zâde Mehmed Ağa’nın İfraz-ı Zulkadriye Voyvodalığı yaptığını,⁴⁶ 1704’te ise Lârende İhtisab ve Damga Mukâtaası’nın mâlikâneçisi olduğunu biliyoruz.⁴⁷ 1705’te Seyyid Mehmed, Lârende ve Hâce

³⁶ BOA, *MAD.d*, nr. 2960, s. 480 (30 Mart 1707).

³⁷ BOA, *A.DVNS.MHM.d*, nr. 115, s. 510, hkm. 2263 (Şubat 1708 sonları).

³⁸ BOA, *A.DVNS.ŞKT.d*, nr. 54, s. 417 (Ağustos 1709 sonları).

³⁹ Çavuşluk hakkında bkz: Orhan F. Köprülü, “Çavuş”, *DİA*, Cilt: 8 (İstanbul 1993), s. 236-238; Ümit Koç, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Çavuşluk Teşkilatı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2 (Elazığ: 2002), s. 395-420.

⁴⁰ *KOŞS*, nr. 31, s. 310-311.

⁴¹ “Mütesellim-i cedid Seyyid Mehmed Ağa hakkında fermân-ı şerif kaydı”: *KOŞS*, nr. 34, s. 13 (Temmuz 1687 sonları).

⁴² BOA, *A.DVNS.ŞKT.d*, nr. 31, s. 326, hkm. 1256 (Haziran 1699 ortası).

⁴³ BOA, *AE.SMST.II*, nr. 105/11356 (3 Kasım 1699). Keza: BOA, *A.DVNS.ŞKT.d*, nr. 32, s. 267, hkm. 1104 (Ağustos 1700 ortası).

⁴⁴ BOA, *A.DVNS.ŞKT.d*, nr. 32, s. 246, hkm. 1017 (Ağustos 1700 ortası).

⁴⁵ BOA, *KK.d*, nr. 2481, s. 27 (31 Ekim 1703).

⁴⁶ BOA, *A.DVNS.ŞKT.d*, nr. 38, s. 48, hkm. 203 (Mayıs 1703 ortası).

⁴⁷ BOA, *İE.ML*, nr. 72/6732 (14 Ekim 1704).

Hassı Mukātaası'nın *ber-vech-i mâlikâne* mutasarrıfidır.⁴⁸ Aynı tarih itibarıyla senelik 179.160 akçe malı olan Havas ve Tevâbii Mukātaası, Abdülmü'min Paşa-oğlu Seyyid Sunullah ve Çavuş-oğlu Seyyid Mehmed'in malikânesidir.⁴⁹

Çavuş-zâde Mehmed Ağa'nın bundan sonraki faaliyetleri hakkında da genel olarak bilgi sahibiyiz. Amca-oğlu Abdülmü'min Paşa-zâde Sunullah Bey'le birlikte İçel ve Karaman'da *mâlikâne* şeklinde mukâtaaları vardır. Bu mukâtaaların işletmesinden kaynaklı sorunlar ve şikâyetler, zaman zaman merkez evrakına yansımıştır.⁵⁰ Mehmed Ağa'nın hayatta olduğuna dair görebildiğimiz son kayıt, Ekim 1710 tarihli şikâyet hükmüdür ki burada, oğulları Seyyid Ahmed ve Seyyid Mustafa ile birlikte, bazı kişilerce hakız yere zâlimlikle suçlandıklarından yakınmaktadırlar.⁵¹ Bu tarihten sonra Lârendeli Çavuş-zâde ailesinden artık, Mehmed Ağa'nın oğulları Ahmed, Mustafa ve Abdurrahman adlarından söz ettireceklerdir. Dolayısıyla Seyyid Mehmed Ağa, muhtemelen 1710'larda vefat etmiş olmalıdır. Onun, atası olduğu ve liderlik ettiği aileyi, Karaman eyaleti ve İçel sancağında bilinen, nüfuzlu ve zengin Çavuş-zâde hânedanı olarak evlatlarına miras bıraktığı muhakkaktır. Yılların birikimi idarî tecrübeye ilaveten, *mukâtaa* sahipliği ve bazı ticarî işletmelerle aileyi servet sahibi yapmış olmalıdır. Maddî mirası arasında, Lârende kasabasındaki bir *boyahâne*deki hissesi de vardır.⁵²

Çavuş-zâde Mehmed Ağa'nın oğullarından Ahmed ve Mustafa, 1710'larda daha ziyade “eşkiyâlık” bağlamında yazışmalara konu olmuşlardır.⁵³ Sonrasında zaman zaman Konya mütesellimliği⁵⁴ ve vergi tahsildarlığı⁵⁵ gibi görevlerde de bulunmuşlardır. Bu arada Çavuş-zâde Mustafa Ağa'nın kızıyla İçelli Sunullah Paşa-zâde Ahmed Bey'in evlendirildiğini de hatırlatalım.⁵⁶ Buna karşılık Abdurrahman Ağa'nın, liderlik vasfı yıldan yıla tebarüz eden bir taşra seçkini olarak öne çıktığı müşahede edilmektedir.

Çavuş-zâde Abdurrahman Ağa

Çavuş-zâde Abdurrahman Ağa'nın, merkez evrakına yansıyan ilk eylemi, İçel Mutasarrıfı İslam Paşa tarafından birtakım suçlamayla Karaman Kalesi'ne hapsedilen Abdülmü'min Paşa-zâde Sunullah'ın, 1709 yılı sonlarında kaleden kaçırılma hadisesidir. Bu olaya dair belgelerde, “Sunullah Bey'in yeğeni Abdurrahman”ın, birkaç adamla kaleye girdiği, Sunullah Bey'in de İçel tarafından 30-40 adamının geldiği ve Abdurrahman'ın onu bir şekilde kaleden çıkardığı bilgisi verilmektedir.⁵⁷ Çavuş-zâde Abdurrahman Ağa, 1720'lerde Lârende Mukātaası Emini'dir. Lârende'deki *mîrî boyahâne*ye alternatif yeni bir *boyahâne* açmak için bazı teşebbüsleri olmuştur.⁵⁸ 1723'te, Yeniil Türkmeni Voyvodası Ali'nin tahrir işine karşı çıktığından Magosa Kalesi'nde hapsi için ferman yazılmışsa da, daha sonra Lârende halkından bazılarının lehinde ifadeleri üzerine affedilmiştir.⁵⁹ 1724'te ona, İran seferinde nakliye hizmetinde kullanılacak yük

⁴⁸ BOA, *A.DVNS.ŞKT.d*, nr. 42, s. 217, hkm. 942 (Nisan 1705 sonları).

⁴⁹ BOA, *MAD.d*, nr. 9896, s. 74-75 (27 Eylül 1705).

⁵⁰ BOA, *A.DVNS.ŞKT.d*, nr. 54, s. 417 (Ağustos 1709 sonları); *A.DVNS.ŞKT.d*, nr. 55, s. 159 (Şubat 1710 ortası).

⁵¹ BOA, *A.DVNS.ŞKT.d*, nr. 211, s. 343 (Ekim 1710 başları).

⁵² BOA, *İE.ADL*, nr. 12/796.

⁵³ BOA, *A.DVNS.ŞKT.d*, nr. 64, 435 (Kasım 1714 sonları).

⁵⁴ BOA, *A.DVNS.ŞKT.d*, nr. 66, s. 428 (Kasım 1715 sonları).

⁵⁵ *KAŞS*, nr. 282, s. 16 (27 Mayıs 1735).

⁵⁶ BOA, *A.DVN*, 1234/56.

⁵⁷ BOA, *AE.SAMD.III*, nr. 103/10182, 68/6871.

⁵⁸ BOA, *C.İKTS*, nr. 26/1256 (12 Aralık 1720). Cengiz, *Karaman Tarihi*, s. 286.

⁵⁹ BOA, *A.DVN*, nr. 956/87 (Nisan 1723).

hayvanlarının temini ve orduya sevki görevi verilmiştir.⁶⁰ Takip eden yıllarda Abdurrahman Ağa'nın, bir yandan Yörükler üzerinde nüfuz kurarak *voyvodalık* payesini elde etmek için mücadele ederken, öte yandan *âyanlık* iddiasıyla toplum üzerinde baskı kurduğuna dair şikâyet kayıtları vardır.⁶¹ Lârende'deki seyyidlerin temsilcisi konumundaki *Nakîbüleşraf kaymakamlığı* görevinin, genellikle Çavuş-zâdeler elinde bulunması, bu minvalde Seyyid Abdurrahman Ağa'nın da 1731'de bu görevde olmasının, hânedanın toplumsal nüfuzunu arttırmaya hizmet ettiği muhakkaktır.⁶² Abdurrahman Ağa'nın bundan sonraki hayatı, muadili birçok taşra seçkini gibi dalgalı bir seyir izlemiştir. *Mukâtaa voyvodalığı* unvanıyla *imdâd-ı seferiye* tahsildarlığı yapması, zamanla hasımlarının oluşmasını kaçınılmaz kılmıştır.⁶³ Nihayet, muhtemelen 1737 yılı başlarında, tabii olmayan bir şekilde hayatını kaybetmiştir. Oğullarından İbrahim ve Hasan ile ufak kızı Fatıma'nın 1 Mayıs 1737 tarihinde görülen miras davasında, müteveffa babalarının ölüm şekline hiç değinilmez.⁶⁴ Fakat kısa müddet sonrasına ait iki kayıttan, Abdurrahman Ağa'nın katledildiğini öğreniyoruz. Katilleri saklamakla itham edilen iki kadının, kendilerini aklamak için Divân-ı Hümâyün'a sundukları arzuhâlde şu ifadelere rastlanır: "Lârende a'yânından Çavuş-zâde Seyyid Abdurrahman Ağa dimekle mâruf kimesneyi eşkiyâdan beş nefer şakîler Ramazan gecesi katl idüp..."⁶⁵ Fark edileceği üzere burada, katillerin adları verilmez. Daha sonra Süleyman adlı bir yeniçerinin ifadesine istinaden Karaman Valisi ve Lârende Kadısı'na yazılan hükümde, katil zanlıları olarak Lârendeli Kamış Ahmed Beşe ve adamları suçlanmıştır. Eşkiyânın başı olduğu söylenen Kamış Ahmed'in, eşkiyâ zümresini başına topladığı, fermanla bunlardan bazılarının cezalarının verildiği, daha sonra Ahmed'in birkaç adamıyla firar ettiği ve bir şekilde gelerek Çavuş-zâde Abdurrahman'ı haksız yere katlettikleri yazılıdır.⁶⁶ Burada suçlanan Kamış Ahmed, Lârende'deki Altı Bölük halkından olup onun ailesi, ileriki tarihlerde Karaman'da *Kamış-zâdeler* adıyla bir hânedana dönüşerek, derebeylerin kavgasında etkin bir güç odağı haline gelecektir.

Çavuş-zâde Abdurrahman Ağa'nın, Zeynelâbidin'in haricinde üç oğlunun (Mehmed, İbrahim, Hasan?) ve Fatıma adlı bir kızının olduğunu biliyoruz. Bunlardan Zeynelâbidin Ağa'nın, yaşça büyük evlat olup olmadığı hususu muğlak, fakat ailenin bundan sonraki lideri olduğu ise kesindir. Araştırmamızın odağını oluşturan 1772'de Ereğli'deki cinayet hususunu aklımızdan çıkarmadan, bir taşra seçkini olan Zeynelâbidin Ağa'nın hayatındaki dönüm noktalarına da kısaca temas edelim.

Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa

Seyyid Zeynelâbidin Ağa hakkındaki ilk kayıtlardan birisi, Lârende'deki seyyidlere *Nakîbüleşraf kaymakamı* tayin edildiğinde dair 17 Ağustos 1742 tarihli *nikâbet mektubudur*.⁶⁷ Bu tarihlerde o, muhtemelen 20'li yaşlarda olmalıdır. Kaymakamlık görevi 18. yüzyıl süresince, neredeyse tamamen Çavuş-zâdeler'in inhisarındadır. Zeynelâbidin Ağa'nın 1747 ve 1748 tarihlerinde de bu görevde olduğunu gösteren kayıtlar vardır.⁶⁸ Onun, yıldan yıla *mütesellimlik*,

⁶⁰ KOŞS, nr. 49, s. 198 (25 Mart 1724).

⁶¹ Aralık 1725 tarihli bir şikâyet hükmünde, onunla ilgili şu ifadeler dikkati çekmektedir: "Lârende'de sâkin âyanlık iddiasında olan mütegalibeden Çavuş-oğlu Seyyid Abdurrahman..." (BOA, *A.DVNS.ŞKT.d*, nr. 106, s. 324).

⁶² KAŞS, nr. 293, s. 248 (9 Şubat 1731).

⁶³ KAŞS, nr. 282, s. 61 (25 Mayıs 1736).

⁶⁴ KAŞS, nr. 282, s. 106 (1 Mayıs 1737).

⁶⁵ KAŞS, nr. 333, s. 51 (Ağustos 1737 sonu).

⁶⁶ BOA, *A.DVNS.ŞKT.d*, nr. 165, s. 327 (Temmuz 1740 sonu).

⁶⁷ KAŞS, nr. 286, s. 23 (17 Ağustos 1742).

⁶⁸ KAŞS, nr. 284, s. 23; nr. 285, s. 328.

voyvodalık, mâlikânecilik ve mültezimlik gibi idarî/malî görevler üstlenmesinden ve böylesi zor işlerin ifasında kaçınılmaz şekilde halkın zulüm iddiasıyla şikâyetlere hedef olmasından dolayı, manevî/dinî vasfı ağır basan bir vazife olan Nakîbüleşraf kaymakamlığını, kardeşi Seyyid Mehmed Ağa'ya bırakmış gibi görünmektedir.⁶⁹ 1763'te ise bu vazife ilk defa, Zeynelâbidin Ağa'nın oğlu Seyyid Abdurrahman Çelebi'ye verilmiştir.⁷⁰

İşaret ettiğimiz gibi Zeynelâbidin Ağa hakkında, zaman zaman ahalinin şikâyeti eksik olmamıştır. 1746'da Lârende halkının, “şerîr ve gammaz” biri olduğu, halkı *ehl-i örf* taifesine şikâyetten geri durmadığı suçlamasına hedef olmuştur.⁷¹ Aynı tarihte Zeynelâbidin Ağa'nın, evlilik hususunda da sıkıntıları vardır. Seyyid Zeynelâbidin Ağa, 1746 sonbaharında evlilik sorunu hakkında hükümete bir arzuhâl sunmuştur. Buna cevap olarak Karaman ve İçel'deki idarecilere yazılan hükümde o, “Lârende sâkinlerinden sâdât-ı kiramdan Seyyid Abdurrahman Ağa demekle mâruf kimesnenin oğlu Seyyid Zeynelâbidin” şeklinde tanıtılmıştır. Yazışmaya konu meselenin özeti şöyledir: Çavuş-zâdeler'in İçel sancağı Mut kazası Selamlı köyünde ikâmet eden akrabaları Abdülmü'min Paşa-zâde Abdülmuin Bey'in Ayşe adında bir kızı vardır. Bu kız kendi rızasıyla şahitler huzurunda Zeynelâbidin Ağa'ya nikâhlanmıştır. Kızın babası Abdülmuin'in vefatı üzerine Zeynelâbidin Ağa, kızı almak üzere Mut'a gittiğinde, Anamur kazasından yine akrabalarından Mustafa Bey-zâde Ali Bey ve amcası Çalık Mehmed Bey-zâde Mustafa Bey'in muhalefetiyle karşılaşmıştır. Zira onlar kızı, kardeşleri Seyyid Âbidin'e almak istemektedirler. Burada adları zikredilen Mustafa ve Çalık Mehmed Beyler, müteveffa Abdülmü'min Paşa-zâde Sunullah Paşa'nın oğullarıdır.⁷² Kıza namzet olan Sunullah Paşa-zâde Zeynelâbidin Bey ise daha sonra İstanbul'a giderek, amca-zâdesi Abdülmuin Bey'in kızı Ayşe'nin, rızasıyla kendisine geldiğini iddia edip, Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa'yı “eşirrà ve mütegalibe” olmakla suçlamıştır.⁷³

Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa, ifa ettiği diğer idarî/malî görevlere ilaveten, 1750'lerde “Lârende âyanı”dır. Bu sıfatla sadece Karaman vilayetinde değil, aynı zamanda çevredeki güvenlik sorunlarının giderilmesinde sık sık göreve çağırılmıştır.⁷⁴ Vergi tahsildarlığı ve bu nevi güvenlik operasyonları sırasında, ahalinin muhalefet ve tepkisiyle karşılaşmak daima olasıydı. Nitekim Zeynelâbidin Ağa hakkında, zulüm ve cinayet suçlamasıyla zamana zaman merkeze şikâyet kâğıtları gönderilmiştir. Şikâyet seslerinin, Ereğlili Abdülgaflar-zâdeler ile Çavuş-zâdeler arasındaki husumetin kızıştığı 1760'lara doğru artması dikkat çekicidir.⁷⁵ Bu tarihlerde *mukâtaa voyvodalığı* yapan ve *kaza âyanlığı* iddiasında bulunan Zeynelâbidin Ağa'nın maiyetinde, sayısız yüzü geçen silahlı adamının olduğu belirtilmektedir.⁷⁶

Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa 1751'de mukâtaa voyvodasıdır. İhtisâb-ı Damga-yı Lârende Mukâtaası'nın mâlikânecisi Seyyid Hacı Ahmed, 1164 H. senesi için 1.650 kuruşa Çavuş-zâde Seyyid Zeynelâbidin Ağa'ya *iltizam* etmiş, iltizam bedelinin 757 kuruşunu peşin olarak almıştır.⁷⁷

⁶⁹ Çavuş-zâde Seyyid Mehmed Ağa'nın 1747, 1750 ve 1757 tarihlerinde Nakîbüleşraf kaymakamı olduğuna dair *nikâbet mektubu* vardır (KAŞS, nr. 285, s. 271, 296, 299).

⁷⁰ KAŞS, nr. 288, s. 90 (9 Ekim 1763).

⁷¹ BOA, A.DVNS.AHK.KR.d, nr. 2, s. 180 (Şubat 1746 başları).

⁷² BOA, A.DVNS.AHK.KR.d, nr. 3, s. 30 (Kasım 1746 sonu).

⁷³ BOA, A.DVNS.AHK.KR.d, nr. 3, s. 148 (Mayıs 1747 başı).

⁷⁴ İçel sancağına bağlı Karataş ve Sarıkavak kazalarındaki eşkıyalık olayları hakkında Karaman Valisi Mühürdar İbrahim Paşa'nın Lârende Âyanı Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa'ya yazdığı buyuruldu: KAŞS, nr. 333, s. 94 (21 Ekim 1756).

⁷⁵ KAŞS, nr. 287, s. 21; Keza: BOA, C.DH, nr. 160/7975.

⁷⁶ BOA, A.DVNS.AHK.KR.d, nr. 8, s. 10 (Ağustos 1759).

⁷⁷ KAŞS, nr. 285, s. 277.

Zeynelâbidin Ağa aynı zamanda, başka işletmelerin de *mültezimidir*. Lârende’de Havass-ı Hümâyun’dan Hâce Hassı Mukâtaası’nın 1165, 1166 ve 1167 seneleri mültezimliği ondadır.⁷⁸ Lârende kazasının 1168 ve 1169 seneleri *adet-i ağnamı*, Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa’ya *bervech-i maktu* der’uhde ve iltizam olunmuştur.⁷⁹ 1 Muharrem 1170 (26 Eylül 1756) tarihinden itibaren geçerli olmak üzere bir yıllığına, İhtisab ve Damga-yı Lârende ve Tevâbii Mukâtaası’nı bir defa daha iltizam etmiştir.⁸⁰ Takip eden yıllarda Zeynelâbidin Ağa’nın, mukâtaalar üzerinden nüfuz alanını daha da genişlettiği görülmektedir. 1758’de Sultan Selim Han Evkafı’na bağlı Karapınar Mukâtaası’nı iltizam eylemiştir. Burada halk üzerinde baskı kurarak, kanunî vergilerden fazlasını tahsil ettiği iddiasıyla merkeze şikâyetler ulaşmıştır.⁸¹ 1760 ve takip eden yıllarda İhtisab-ı Damga-yı Lârende Mukâtaası ve Bâc-ı Bazar ve Boyahâne ve Şem’ihâne Mukâtaa’nın mültezimidir.⁸² 1762’de onu Suğla Mukâtaası, 1763’te ise Aladağ kazasındaki Bademli ve Tevâbii Mukâtaası mültezimi olarak görüyoruz.⁸³ Zeynelâbidin Ağa, bütün bu iktisadî faaliyetlerden hatırı sayılır bir servet biriktirmiş olmalıdır. Nitekim takip eden yıllarda, birikimini değerlendirme kabilinden bazı gayrimenkuller satın aldığı görülmektedir.⁸⁴

1760’lardan itibaren, oğlu Seyyid Abdurrahman Ağa da etkin bir mahallî lider olarak karşımıza çıkmaktadır. 1763’te onun *Lârende âyanı* ve aynı zamanda *Nakîbüleşraf kaymakamı* olduğunu görüyoruz.⁸⁵ Bu sırada Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa’nın, Konya kazasına bağlı köylerde kalabalık adamlarıyla gezerek, *tezkere ve çift akçesi* adıyla para tahsili suretiyle halka zulmettiğine dair merkeze şikâyet kâğıtları ulaşmıştır. Ayrıca 1764’te Aladağ kazasında ortaya çıkarak düzeni ifsat eden hadiselerde Zeynelâbidin Ağa, zımnen olayların muharriki olarak gösterilmiştir.⁸⁶ Ancak Karaman eyalet idarecileri ve Lârende halkı, genel olarak ondan memnun olduklarından, bu suçlamalar herhangi bir cezayı mucip olmamıştır. Üstelik Zeynelâbidin Ağa, yörede düzeni bozucu faaliyetleri rapor edilen Kadı-oğlu adlı şakinin tenkilinde, ayrıca *kapusuz levend* takımı üzerine yapılan operasyonda 400 kadar süvari adamıyla hizmette bulunmuş, hatta Aksaray yakınlarındaki çatışmada birkaç adamını kaybetmiş, bazı eşyaları da zâyi olmuştur.⁸⁷ Aynı tarihlerde Lârende’deki mukâtaa voyvodalığı Zeynelâbidin Ağa’nın adeta inhisarındadır. *İmdâd-ı seferiye* tahsili hususundaki 14 Aralık 1765 tarihli bir buyurulduda onun adının, “Lârende voyvodası Çavuş-zâde Seyyid Hacı Zeynelâbidin Ağa” şeklinde yazıldığı dikkati çekmektedir.⁸⁸ Açıkça ki o, bu sıralarda hac farizasını yerine getirmiştir.

Zeynelâbidin Ağa’nın üstlendiği devlet görevleri, 1768 sonbaharında Rusya’ya savaş ilanının ardından daha da artmıştır. İhtisab ve Damga-yı Lârende Mukâtaası’nda eskiden beri hissesi mevcutken, Konya Livâsı İhtisab ve Damga Mukâtaası’ndan da mâlikâne hisseye sahip

⁷⁸ BOA, *A.DVNS.AHK.KR.d*, nr. 6, s. 222.

⁷⁹ KAŞS, nr. 333, s. 83.

⁸⁰ KAŞS, nr. 333, s. 112.

⁸¹ BOA, *A.DVNS.MHM.d*, nr. 161, s. 156-157, hkm. 512 (Temmuz 1759 sonu).

⁸² BOA, *A.DVNS.AHK.KR.d*, nr. 8, s. 179; KAŞS, nr. 287, s. 189.

⁸³ BOA, C.ML, nr. 713/29119; *A.DVNS.AHK.KR.d*, nr. 10, s. 112.

⁸⁴ 1758’de Berber Hüseyin’in kızı Fatma Hanım’dan bir ev (KAŞS, nr. 287, s. 42), 1766’da Karakülâh Hanı’ndan birkaç oda satın almıştır (KAŞS, nr. 289, s. 31).

⁸⁵ KAŞS, nr. 288, s. 88, 90.

⁸⁶ Aladağ olaylarının tafsilatı hakkında bkz: Ensar Köse, *Ağalar, Konya Aladağ’da Âyan Bir Türkmen Ailesinin Tarihi (1680-1880)*, (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2023), s. 103 vd.

⁸⁷ BOA, C.ADL, nr. 90/5384; AE.SMST.III, nr. 26/1774.

⁸⁸ KAŞS, nr. 289, s. 14 (14 Aralık 1765).

olmuştur.⁸⁹ Ayrıca Karaman eyaletindeki zuamâ, erbâb-ı timar, mütেকâidin ve sıbyan *cebelü bedeliyesi* tahsilatı da, “Karaman sâkinlerinden ve âyandan Zeynelâbidin Ağa” marifetiyle yapılmaktadır.⁹⁰ Nakdî tahsilat gerektiren bu nevi mükellefiyetlerin ifası, Karaman gibi devasa bir eyalette hiç de kolay değilken, 19 Aralık 1769 tarihinde, *mütесellimlik* görevi de Karaman Valisi Süleyman Paşa tarafından ona tevdi edilmiştir. Üstelik Aksaray, Beyşehir ve Akşehir sancakları da onun görev alanına dahildir. Bu sırada eyaletin ise, “cevelân-gâh-ı yaramaz ve eşkıyâ” olduğuna vurgu yapılması ilginçtir.⁹¹ Savaş yıllarında onun, birtakım askerî görev emirlerine muhatap olması kaçınılmadı. Nisan 1770’te Alaiye Kalesi’nin tamiri göreviyle, aynı yılın sonbaharında Karaman eyaletinden orduya deve ihracı bu minvaldeki mükellefiyetlerden idi.⁹² Keza onun, Eylül 1770 tarihi itibariyle Esbkeşan Voyvodası ve eyaletten talep edilen güherçile işine *nâzır* olduğunu da biliyoruz.⁹³

Hayırsever bir kişi olduğu anlaşılan Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa, kendi adına bir câmi ve medrese yaptırmıştır. Ekim 1752 tarihli bir kayıttan, bu tarihte Lârende’nin Zamasen Mahallesi’nde Çavuş-zâde el-Hac Zeynelâbidin Ağa Cami-i Şerifi’nin mevcudiyetini biliyoruz. Camiin eklentisi olarak Şambazarı Mahallesi üzerinde bir de, tamire muhtaç harap hamam vardır.⁹⁴

B. Ereğlili Abdülgaffar-zâdeler

Abdülgaffar-zâdeler, Karaman Ereğlisi’nin köklü ailelerindedir. Öyle ki Bozok Mutasarrıfı Çapar-zâde Mustafa Bey’in bir arızasında bu aileye mensup Seyyid Hasan Ağa için, kadimden beri “hânedan ve asil-zâde” nitelmesi yapılmaktadır.⁹⁵ Keza başka arşiv kayıtlarında da onların, Ereğli kasabasının “hânedanından” olduğunun vurgulandığı görülmektedir.⁹⁶ Kaynaklarda bu ailenin kök/soy adı, genellikle *Abdülgaffar-zâdeler*,⁹⁷ bazen de *Gaffar-zâdeler*⁹⁸ olarak geçmektedir. Ailenin derin kökleri ve Ereğli’ye gelişine dair, hânedanın modern dönem kuşakları arasında, muhtemelen geçmişten tevarüs ederek kuşaktan kuşağa aktarılan bazı sözlü tarih anlatısı vardır.⁹⁹ Ereğli’de zamanla bir hânedana dönüştüğü kesin olan bu aileye adını veren Abdülgaffar’ın kim olduğu, dolayısıyla ailenin derin köklerinin hangi tarihlere kadar dayandığı hususunda kesin yargıya varmak güçtür. 1664 tarihli bir arşiv kaydından, Konya’daki Karamanoğlu İbrahim Bey Vakfı’nın mütevellisi olduğunu öğrendiğimiz Abdülgaffar’ın, hikâyesinin peşine düşüğümüz ailenin atası olduğunu iddia etmek, sadece bir tahminden

⁸⁹ BOA, AE.SMST.III, nr. 13/874, 24/1625.

⁹⁰ BOA, AE.SMST.III, nr. 360/28812.

⁹¹ Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa’nın mütесellimlik fermanı: KAŞS, nr. 293, s. 200 (19 Aralık 1769).

⁹² BOA, C.AS, nr. 1164/51805; *KK.d*, nr. 2934, s. 67-68.

⁹³ BOA, C.AS, nr. 636/26788.

⁹⁴ *KAŞS*, nr. 300, s. 33 (Ekim 1752).

⁹⁵ BOA, A.DVN.ŞKT, nr. 1246/5 (1774).

⁹⁶ “Ereğli ahâlisini istilâ ve emvallerini gasb sevdasıyla ahâli-i mezkûre hânedandan Abdülgaffar-zâde Seyyid Hacı Halil’in leylen hânesine duhul...” (BOA, *A.DVNS.MHM.d*, nr. 166, s. 211, hkm. 493).

⁹⁷ BOA, İE.ML, nr. 86/8067 (22 Aralık 1714).

⁹⁸ BOA, AE.SOSM.III, nr. 24/1697 (30 Eylül 1757).

⁹⁹ İ. H. Konyalı, hânedanın 1950’lerdeki önde gelen temsilcilerinden olup, Ereğli tarihine de meraklı Derviş İzbudak’ın ağzından, ailenin derin kökleri hakkında şu anlatıyı nakletmektedir: “Dedelerim 400 yıl kadar önce Türkistan’dan ayrılmışlar, bir müddet Fav’da sonra Bağdat’ta kalmışlar, daha sonra Kerkük’e göçmüşlerdir. Buradaki Tell-ül-Gaffar köyleri onlarıdır. Sonra bu aile üç kol halinde Anadolu’ya gelmişlerdir. Bunlardan Abd-ül-Gaffar Hoca Ereğli’deki aile (Gaffarlı) adıyla meşhur olmuştur. Diğer kollar da Gaffarlıoğulları adlarıyla anılırlar.”(*Ereğli Tarihi*, s. 606-607).

ibarettir.¹⁰⁰ Öte yandan aynı yıl, 20 Haziran 1664 tarihinde Konya Mahkemesi'nde görülen bir davada, bu defa açıkça “Karaman Ereğlisi'nde sâkin Abdülgaffar Ağa” karşımıza çıkmaktadır.¹⁰¹ Abdülgaffar Ağa'nın, 1686'da Karaman Valisi Rüstem Paşa'nın *mütesellimi*,¹⁰² 1692'de *mukâtaa mültezimi*,¹⁰³ 1710'da ise *Ereğli menzilcisi* olduğunu biliyoruz. Bu işin uhdesinden gelemeyeceğini söyleyerek vazifeden çekildiğine göre o, herhalde bu tarihlerde ileri yaşlarda olmalıdır.¹⁰⁴ Nitekim iki yıl sonra 1712'de, ilk defa bir *Abdülgaffar-zâde* ile karşılaşılıyor. Bu kişi mühimme kaydındaki ifadesiyle, “Ereğli sâkinlerinden Abdülgaffar Ağa-zâde demekle mâruf” Seyyid İbrahim'dir ki o, hânedana kök-adını veren Abdülgaffar Ağa'nın oğludur.¹⁰⁵ Ondan başka Abdülgaffar Ağa'nın, Osman ve Süleyman adında iki evladının olduğu kesindir. Çavuş-zâde Zeynelâbidin cinayeti sırasında öldürülecek olan Hacı Halil, Osman Ağa'nın oğludur. Hâlid ve Abdülgaffar kardeşler ise Süleyman Ağa'nın oğullarıdır. İşte böylece kuşaktan kuşağa daha da büyüyecek bu aile, zamanla bir âyan hânedanına dönüşecek ve *Abdülgaffar-zâdeler* diye meşhur olacaktır. Bu âyan hânedanının mufassal tarihini kaleme almak, ancak başka bir çalışmanın konusu olabilir. Burada kısaca, 18. yüzyıl süresince Karaman eyaleti ve Ereğli kazasında üstlendikleri idarî görevler ve toplumsal rollerden önemlilerine işaretle yetineceğiz.

Abdülgaffar-zâde İbrahim Ağa, Aralık 1714 tarihi itibarıyla Lârende ve Tevâbii İhtisab Mukâtaası mültezimidir.¹⁰⁶ 1726'da ise yine aynı aileden Abdülgaffar-zâde Osman'ı, Eyâlet-i Karaman ve Tevâbii Âdet-i Ağnam Mukâtaası mültezimi olarak görüyoruz.¹⁰⁷ Hatice Sultan'ın haslarından olan bu mukâtaanın 1730'daki mültezimleri, yine Gaffar-zâde Osman ve Süleyman kardeşlerdir.¹⁰⁸ Mukâtaa sahipliği (*mâlikâneçilik*) ve vergi tahsildarlığı (*mültezimlik*), 18. yüzyıl Osmanlı toplumunda yükselme heveslisi taşra seçkinlerinin, muhtemelen en yaygın servet edinme vasıtasıydı. Bu yollarla zenginleşen kişiler, merkezî idare tarafından çeşitli hizmetlere koşulluyorlardı. Özellikle savaş zamanlarında devletin bunlara ihtiyacı daha da artıyordu. Nitekim doğuda İran'la savaşın sürdüğü 1727'de, diğerleri gibi Karaman eyaletindeki “*âyân-ı vilâyetten*” *Mekkâri-başı* Gaffar-zâde Osman Ağa da askerî görev için emre muhatap olmuştur. Ondan istenen, Hemedan ve Isfahan Seraskeri Ahmed Paşa'nın hizmetinde kullanılacak yük hayvanlarından, Karaman eyaletinin hissesine düşen 1.000 *mehar* (yular) deveyi hazırlamaktı.¹⁰⁹

¹⁰⁰ BOA, *TS.MA.d.*, nr. 7569. Eşref Temel, Konya âyanlığı hakkındaki doktora tezinde, söz konusu vakıf kaydında adı geçen Mütevellî Abdülgaffar'ın, Ereğlili Abdülgaffar-zâde hânedanının kurucusu olduğunu iddia etmektedir. Bkz. *Konya'da Ayanlık*, s. 124.

¹⁰¹ Bu mahkemede onu, Şaban-oğlu Nuh adlı vekili temsil etmiştir. Dava, Yusuf adlı kaçak kölenin Ereğli'de Abdülgaffar Ağa'nın evinden çaldığı eşya hakkındadır. Yusuf'un gizlice aşırıldığını itiraf ettiği eşya arasında bir *sim reşme* (gümüş at başlığı), bir *sim sinebend* (gümüş eyer kayışı) ve köhne bir kürk de vardır. Bu mahkeme kaydı bile, Ereğlili Abdülgaffar Ağa'nın toplumsal statüsü hakkında bir izlenim vermektedir. (*KOŞS*, nr. 12, s. 178).

¹⁰² Temel, *Konya'da Ayanlık*, s. 125, 250, EK II.

¹⁰³ *37 Numaralı Konya Şer'îye Sicili (1102-1103/1691-1692)*, Yayına Hazırlayan: İzzet Sak, (Konya: Konya Ticaret Odası Yayınları, 2010), s. 260/1. Krş: Temel, *Konya'da Ayanlık*, s. 124, dipnot: 455.

¹⁰⁴ BOA, AE.SAMD.III, nr. 179/17382 (20 Haziran 1710). Abdülgaffar Ağa buna rağmen birkaç yıl daha menzilcilik vazifesine devam ettiği anlaşılmaktadır. Ereğli Menzili'ndeki görev değişimi hakkında Kasım 1715 tarihli bir belgede onun, “menzil sürmeğe iktidarı” olmadığı ifade edilmektedir. (BOA, İE.ML, nr. 29/2560).

¹⁰⁵ Şücâeddin kazasında mâlikâne zâbiti olan Seyyid Lütfullah'ın şikâyetine istinaden, Anadolu tarafından eşkıyâ def'ine memur Anadolu Valisi Vezir Hasan Paşa'nın raporu üzerine, Abdülgaffar-zâde İbrahim'in, Kıbrıs adasında Magosa Kalesi'ne hepsi için Temmuz 1712'de ferman çıkmıştır. (BOA, *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 117, s. 188, hkm. 821).

¹⁰⁶ BOA, İE.ML, nr. 86/8067 (22 Aralık 1714).

¹⁰⁷ BOA, AE.SAMD.III, nr. 29/2809.

¹⁰⁸ BOA, AE.SMHD.I, nr. 118/8560 (9 Ocak 1731).

¹⁰⁹ BOA, *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 133, s. 418, hkm. 1390 (Ocak 1727 sonları).

1730'lardan itibaren Abdülgaffar-zâdeler, idarî görevler de ifa etmeye başlamışlardır. Bu meyanda taşra elitlerini cezbeden asıl mevki, bir bakıma vali vekilliği anlamına gelen *mütesellimlik* makamıdır. Bu hânedanın birden fazla mensubunun, 18. yüzyıl süresince muhtelif tarihlerde Konya Mütesellimliği görevinde buldukları görülmektedir. 1739'da Karaman Valisi Mehmed Paşa'nın mütesellimi Abdülgaffar-zâde Süleyman Ağa'dır.¹¹⁰ 1745'te ise Gaffar-zâde Halil Ağa, Konya mütesellimidir. Mütesellimler, askerî sefer organizasyonlarının yanı sıra, iç güvenlik operasyonlarında da sıklıkla görev emirlerine muhatap oluyorlardı. Eylül 1745 tarihli hüküm, sadece Konya Mütesellimi Gaffar-zâde Halil değil, aynı zamanda aileden şu kişilere hitaben yazılmıştır: Halil'in babası Osman, amcası Süleyman ile Ahmed, Abdülgaffar ve sair akrabaları. Onlardan istenen hizmet, 700'den fazla *levend* eşkiyasıyla Anadolu'da güvenliği tehdit eden Dalkuşak diye mâruf şakinin bertaraf edilmesinde görev almalarıdır.¹¹¹ Bu nevi görevlerin ifası genellikle sert olmayı icap ettiriyor, bu da kaçınılmaz şekilde halkın şikâyetini mucip oluyordu. Devrin diğer taşra seçkinleri gibi, Abdülgaffar-zâdeler hakkında da zaman zaman merkeze, ağır ithamları hâvî şikâyet kâğıtları gitse de,¹¹² 1750'lerde onlar, muhtemelen itibarlarının zirvelerinde idiler.¹¹³ Ne var ki, aynı tarihlerde Lârendeli Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa'nın istikrarlı yükselişi karşısında geriye düşecekler, 1760'larda ise talihleri tersine dönecektir. Böylece Ereğli cinayetinde giden sürecin taşları, bu iki rakip ailenin, birbirinin simetrisi görünümündeki hikâyeleri eşliğinde dönecektir.

C. Kavga Nedenleri: Çavuş-zâdeler ile Gaffar-zâdeler Husumeti

Karaman eyaletinin bu iki güçlü âyan hânedanı arasındaki husumetin, yıllardan beri süregeldiği anlaşılmaktadır. 1772'de Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa'nın katli, belki de kadim düşmanlığı çarpıcı şekilde açığa çıkaran bir olaydı. Böylesi sert mücadelede bunları motive eden, sahip olacakları ödülün büyüklüğü olmalıdır. İdarî ve iktisadî boyutu olan bir ödüldür bu. Vali vekilliği statüsünde fiilen eyaleti idare etme imkânı veren *mütesellimlik* makamı, taşra elitlerini hep cezbetmiştir. Nitekim 18. yüzyıl süresince Konya mütesellimliğinin, Çavuş-zâdeler ile Abdülgaffar-zâdeler arasında defalarca el değiştirdiği, arşiv kayıtlarından tespit edilmiştir.¹¹⁴ *Mâlikânecilik* ve *mültezimlik* yoluyla, eyaletin iktisadî hâsilasından pay alma çabası da, idarede söz sahibi olma isteği kadar teşvik edicidir. Tahrik edici böylesi etkenlerle bunların, en azından 18. yüzyılın ortalarında karşı karşıya geldikleri kesindir. Konya Kadısı Yusuf Efendi'nin 1758 tarihli îlâmında, onların kavgasına dair birtakım iddialara yer verilmektedir. Yazışma konusu, Lârende şehrinde Çavuş-zâde Seyyid Mehmed [Emin] ve kız kardeşleri Hatice ve Ayşe'nin sahip olduğu hana, Abdülgaffar-oğlu Süleyman Ağa'nın haksız yere göz diktiği iddiasıdır. Bu tarihte Süleyman Ağa, aynı zamanda Konya Mütesellimi, Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa'nın amca-oğlu Seyyid Mehmed Ağa ise, Nakîbüleşraf Kaymakamıdır.¹¹⁵ Çavuş-zâdeler'in iddiasına göre Abdülgaffar-oğlu Süleyman Ağa, *cerîme* adıyla bunlardan 18 kese akçe para almış, ayrıca

¹¹⁰ Temel, *Konya'da Ayanlık*, s. 115 (KOŞS, nr. 54, s. 158/1'den naklen).

¹¹¹ BOA, *A.DVNS.MHM.d*, nr. 152, s. 16, hkm. 35 (Eylül 1745 sonu).

¹¹² Ereğlîli seyidlerin Abdülgaffar-zâdeler'in zulmünden şikâyeti: BOA, *A.DVNS.MHM.d*, nr. 152, s. 196-197, hkm. 848 (Mayıs 1746 sonları).

¹¹³ 1757'de Ereğli Şehir Kethüdası Mustafa'nın zulmünden ve kasabayı fesada verdiği yönünde halkın umumî şikâyeti üzerine yapılan gizli ve açık soruşturmada kasaba ileri, Gaffar-zâdeler'den "râzî ve şâkir" (hoşnut ve şükredici) olduklarını söylemişlerdi.

Bu hususta Karaman Valisi Vezir Mehmed Paşa'nın 30 Eylül 1757 tarihli tahrîrat hûlasası: BOA, AE.SOSM.III, nr. 24/1697.

¹¹⁴ Tafsilat için bkz: Temel, *Konya'da Ayanlık*, s. 125, ayrıca tezin sonundaki Ek: 2 liste.

¹¹⁵ KAŞS, nr. 285, s. 296.

Lârende'deki hanlarını da hukuksuz olarak zapt etmiştir. Mesele hakkında Karaman Valisi ve Lârende Kadısı'na yazılan Mayıs 1758 tarihli hükümde, haksız yere aldıklarını geri vermesi için Abdülgaffar-zâde Süleyman Ağa'ya emir yazıldığı halde, onun emre itaatsizliğine işaret edilmektedir.¹¹⁶

Çavuş-zâdeler ile Abdülgaffar-zâdeler arasındaki husumetin, sadece basit bir mal davasından ibaret olmadığını, Adana Valisi Mehmed Said Paşa'nın 13 Haziran 1759 tarihli mektubundan anlıyoruz. Çok ilginç bilgiler verilen bu mektupta Paşa, Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa ve amca-oğlu Mehmed Ağa'nın, Gaffar-zâdeler için "öteden berü hilâf-girimiz" (muhalifimiz) dediklerini nakletmektedir. Çavuş-zâdeler fazlasıyla dertlidir. Bu tarihte Karaman Valisi olan Abdurrahman Paşa'nın sert uygulamalarının nâhoş tezahürlerine Konya'da şâhit olan Mehmed Said Paşa, burada daha fazla durmayıp Adana'ya doğru yola çıkmıştır. Bir müddet sonra yoldayken, "Karaman havâlisinden bizim Çavuş-zâde Seyyid Âbidin Ağa" dediği Zeynelâbidin Ağa ve amca-zâdesi Seyyid Mehmed Ağa, Paşa'yı yolda karşılayıp, "bükâ-yı azîm ile" (gözyaşları içinde), başlarındaki belâyı şu sözlerle dile getirmişlerdir:

*"Hâlâ Karaman Vâlisi Abdurrahman Paşa'nın bilâ-mûcib katl-i nüfusa cesareti şöhret-şiar olmakla ibtidâ eyâlet-i Karaman'a pâ-nihâde oldukda (ayak bastığında) İlieğri kasabasına gelüp Karaman Lârendesi olan vilâyetimize geldikde bu kulları eğerçi kemâl-i havfımdan bir iki merhale ileride istikbale cesâret edemeyüp medîne-i mezkûre yollarından ba'id mesâfede vâki' olup zamanında harab ve perîşan olduğundan mürûr u 'ubûr eden vüzerâ-yı izam hazaratına gereği gibi ikram kâbil olamayup mukaddemâ Karaman Vâlisi İbrahim Paşa ve Tosun Mehmed Paşa'ya biner kuruş ve Numan Paşa ve Çelik Mehmed Paşa'ya üçer bin kuruş zahîre-baha namıyla veregelmiş iken bu defa ben kulunuz istikballerine çıkamayup ve kazâmıza dâvet edemediğimizden vezîr-i müşârileyh hazretleri tarafımıza muğberrü'l-hâtır (gücenmiş) olup bu esnâda öteden berü hilâf-girimiz olan (muhalifimiz) Gaffar-oğlu Süleyman ferceyab olmakla vezîr-i müşârileyhin ba'zı nifak ile itma' ve i'zab-ı hîlesine sülûk idüp Lârende kazâsından misl-i mesbuk olmamak vechile sekiz bin kuruş zahîre-baha taleb ve hah nâ-hah (ister istemez) fukarâyâ tevzi' ü tahmil ve tamamen teslim idüp vâki' olan matlûbatlarından sarf-ı kudret etmiş iken makbûle geçmeyüp mücerred istikbal da 'vâsına teşebbüs ve el'an merkum Gaffar-oğlu Süleyman hâlâ ma'iyetlerinde olmakla müşârileyhi iğzab ve nifakdan hâlî olmamağla bu esnada Lârende kazâsına tâbi' İbrala nam karyeden birkaç kimesneler sû-i niza' bahânesiyle Konya'ya vardıkda merkum Süleyman fırsat-yâb olup mezkur Seyyid Zeynelâbidin ve Seyyid Mehmed Emin bunların sularını kat' etdirdiğinden mâadâ dahi nice ifk ü iftira ve hâlâ başlarında iki yüz levend vardır diyü Konya Kadısı tarafından i'lâm ve karye-i mezbûreden Mehmed ve Bekir nam kimesnelerin menzil harçlıkların virüp ve yanlarına bir Tatar dahi terfîk itmekle müşârileyh hazretleri böyle mekr-i hâdiseye sülûk ile şâyed bir emr-i âlî ısdar iderler diyü kemal-i havfımızdan var u yarımız terk idüp zîr-i ... merhametinize geldik. Ahvâlimize vâkıf oldunuz. Allah ve Resule keyfiyetimizi der-i Devlet-i Aliyye'ye i'lâm ve istirham idiniz. İşte ahâli-i Lârende bizlerden hoşnud olduklarını hâvî belde-i merkûme kadısından i'lâm aldık."*¹¹⁷

Osmanlı merkezî hükümetinin, taşra vilayet ve sancaklarındaki idarî ve içtimaî meseleler hakkında vereceği kararlarda, taşradaki *ehl-i örf* sınıfından İstanbul'a ulaşan raporlar yönlendirici oluyordu. Karaman vilayetinin iki güçlü ailesi hakkında Mehmed Said Paşa'nın bu dikkat çekici mektubunun, somut ne gibi sonuçları olduğunu bilemiyoruz. Ancak yukarıda Zeynelâbidin

¹¹⁶ BOA, AE.SOSM.III, nr. 65/4871 (8 Ağustos 1758).

¹¹⁷ BOA, C.DH, nr. 12/555 (13 Haziran 1759).

Ağa'nın hikâyesi anlatılırken, dikkatli gözlerin fark edebileceği gibi, 1760'lardan itibaren Çavuş-zâdeler'in bir bakıma ikbal devirleri başlarken, Gaffar-zâdeler'in talihinin ise tersine döndüğü anlaşılmaktadır.

1764 yazında Ereğli ahali Divân-ı Hümâyün'a bir arzuhâl sunarak Gaffar-zâde Hacı Halil Ağa'yı, halka zulüm ve eziyet eden bir zalim olarak itham etmişlerdir. Bunun üzerine önce "âyanlığı" kaldırılmıştır. Bu sırada onun elinde, bazı mukâtaaların mültezimliği vardır. Fakat halkın isteğiyle onun *mültezimlik* vasfının da iptali hususunda, 10 Ağustos 1764 tarihinde *buyuruldu* sadır olmuştur.¹¹⁸ Şücâeddin Mukâtaası mültezimliği imtiyazını elinde bulduran hânedanın başka bir üyesi Süleyman Ağa-oğlu Abdülgaffar Ağa'nın ise başı, borcundan dolayı derttedir. Mukâtaanın mâlikânecisi sâbık Matbah-ı Âmire Emîni Hüseyin Ağa, borcun tahsili için ferman çıkartmıştır. Merkezden aldığı emir üzerine Karaman Valisi, adam gönderdiyse de Ereğli halkı Abdülgaffar Ağa'ya sahip çıkarak vermediğinden, haklaştırma mümkün olamamıştır.¹¹⁹ Aynı senenin sonbaharında, yine alacak iddiasıyla, bu defa Süleyman ve Halil ağaların peşine düşülmüştür. Hücet-i şer'îye ile Süleyman Ağa'nın 5.000 kuruş, Halil Ağa'nın ise 7.500 kuruş borcunun olduğu; tahsilat için İbrahim Ağa mübâşir tayin edildiye de ödemedikleri ve Lârende tarafına firar ettiklerini, Ereğli Kadısı bildirmiştir. Buna karşılık, Abdülgaffar-zâdeler'in yeniden mahkemeye çağrılmaları, yine itaatsizlik göstermeleri halinde, mal ve eşyaları satılmak suretiyle borcun tahsili hususunda *buyuruldu* çıkmıştır.¹²⁰ Buna karşılık, yukarıda da işaret ettiğimiz üzere, Karaman Âyanı ve Konya Mütesellimi sıfatıyla Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa'nın başetmek zorunda olduğu görevler, Rus savaşı nedeniyle iyice artmıştı. Görev bölgesinde asayişin sağlanması güç işti. *Kapusuz lewend* gruplarının güvenliği bozucu faaliyetleri yıllardan beri süregeliyordu. 4 Nisan 1771 tarihli tahrîratında Zeynelâbidin Ağa, eyaletteki genel asayiş sorunlarını aktarmış, son bir yıldır Karapınar taraflarında Kara Musa adlı eşkıya liderinin cüretkâr faaliyetlerini rapor etmişti.¹²¹

Ereğli cinayetini giden süreci anlamamıza yardımcı olacak dağınık arşiv malzemelerine bakıldığında görülen durumu, çok genel olarak şöyle tasvir etmek yanlış olmasa gerekir: 1760'lardan itibaren Abdülgaffar-zâdeler düşüş sürecindedir. Abdülgaffar-zâde Süleyman Ağa'nın 1761'deki mütesellimlik görevinden sonra, bu hânedandan mütesellimliğe tayin edilenin olduğu şüphelidir. Buna karşılık Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa'nın, peş peşe bu görevi ifa ettiği görülmektedir.¹²² Şu hâlde Abdülgaffar-zâdeler'in, eyaletin idaresinde söz sahibi olma yarışında geriye düştükleri açıktır. Aleyhlerinde zaman zaman ortaya çıkan şikâyetçilere rağmen, Ereğli kazasında nüfuzlarını korudukları ve sağlam tarafgirlerinin olduğu bellidir. Geleneksel iktisadî faaliyet olarak mültezimlik yapmayı sürdürdükleri, ancak ekonomik durumlarının çok da iyi olmadığı anlaşılmaktadır. Rakipleri Çavuş-zâdeler ise, merkezî idareyle münasebetleri bakımından ikbal dönemlerini yaşamaktadır. *Mütesellimlik* makamını büyük ölçüde inhisarlarına almışlardır. *Mâlikâne* ve *iltizam* yoluyla servetlerini sürekli arttırmışlar, tasarruf ettikleri nakit varlıklarını gayrimenkul satın alımlarıyla yatırıma dönüştürmüşlerdir. Ancak bütün bu yükseliş hikâyesi, büyük ölçüde tek bir kişinin, Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa'nın omuzları üzerinde gerçekleşmiş gibi görünmektedir. Muhtemelen o, Karaman gibi devasa bir eyalette, altından

¹¹⁸ BOA, C.DH, nr. 259/12940 (10 Ağustos 1764). Bu belgenin neşri için bkz: *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Ereğli*, Hazırlayan: Orhan Özdil, (Konya: Anadolu Ereğli Güç Birliği Derneği Kültür Yayınları, 2012), s. 82-83.

¹¹⁹ BOA, AE.SMST.III, nr. 26/1771 (28 Nisan 1766).

¹²⁰ BOA, C.ADL, nr. 88/5301 (29 Eylül 1766).

¹²¹ BOA, C.DH, nr. 333/16605 (4 Nisan 1771).

¹²² Temel, *Konya Âyanları*, s. 256-258 (Ek: II).

kalkmasının kolay olmayacağı ağır yükün altına girmiştir. İşte böylesi bir konjonktürde 1769'da Rusya ile savaşın patlak vermesi, onun görev ve sorumluluklarını daha da arttırmıştır. *İmdâd-ı seferiye* gibi savaş dönemi vergilerini ve mukâtaa gelirlerini tahsilde ciddi zorluklar yaşadığı açıktır. Ahali zimmetinde alacaklarına dair, vefatından sonra ortaya çıkan defterdeki rakamlar da bunu teyit etmektedir.¹²³ Hülâsa Zeynelâbidin Ağa'nın, kalabalık maiyetiyle baba ocağı Lârende'den Ereğli'ye doğru yola çıktığında, psikolojik olarak da bunalım halinde olması kuvvetle muhtemeldir. Nihayet onun bu dünyadaki kişisel serencamı, Mayıs 1772'de hunharca katliyle sonlanırken, şimdi, Osmanlı maliye bürokrasisi için rutin ve fakat müteveffanın mirasçıları için sıkıntılı yeni bir süreç başlayacaktır.

III. Cinayet Bürokrasisi

Osmanlı Devleti'nde, *askerî* sınıftan bir devlet görevlisinin vefatında, müteveffanın geride bıraktığı malların (*muhallefat*) eksiksiz tespiti, deftere kaydı, satışı ve nakdî veya aynî hasılatın, Hazîne-i Âmire denilen merkezî hazineye teslimi işleminin bütününe, *müsâdere* denilmektedir. Bütün bu işlemlerin nasıl icra edileceği, yerleşik uygulamalarla belirlenmişti.¹²⁴ Yerel merciler tarafından vefatı bildiren kâğıtların merkeze ulaşması üzerine, yapılacak işlemleri açıklayan fermanla, hususî bir *mübâşir* (çavuş) bölgeye gönderilirdi. Mübâşir nezaretinde yapılacak öncelikli işlemler şunlardı: Mahallî kadı/nâib ve şahitler huzurunda müteveffanın menkul ve gayrimenkul bütün mal varlığının tespit edilerek deftere kaydedilmesi ve bu malların, mahallinde güvenli bir yerde muhafaza altına alınması. Ardından mübâşir, elinde *muhallefat defteri* ve diğer resmî yazılarla merkeze giderek evrakı hükümet mercilerine sunardı. Merkezde maliye bürokratları tarafından müteveffanın devletle olan muhasebesi görülerek zimmeti çıkarılır, ortaya çıkan borç, muhallefat mallarından tahsil edilirdi. Şahıslarla olan borç-alacak hesapları ise genellikle yerel mahkemelerce halledilirdi. İşte bütün bu sıkıntılı ve sürprizlere gebe süreç, müteveffa Zeynelâbidin Ağa için de işletilmiştir.

Yukarıda da naklettiğimiz gibi, Karaman Âyanı Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa'nın "katlen fevti" haberi, 19 Mayıs 1772 tarihi itibarıyla merkeze ulaşmıştı. Bu tarihte Sadâret makamından Defterdar Efendi'ye yazılan buyurulduda, öncelikle yapılacak işler sıralanmıştı. Müteveffanın, "cânib-i mîriye düyûn-ı kesîresi" olduğu hatırlatıldıktan sonra, bütün muhallefatına devlet tarafından el konulmasının zaruri olduğu, bunun için de Dergâh-ı âli kapıcıbaşı [boş] Ağa'nın hususî mübâşir tayin edilerek gönderildiği belirtilmiştir. Ardından, yapılacak işler şöyle sıralanmıştır: Karaman Valisi'nin nezaretinde müteveffanın bütün nakit parası, mal ve eşyası, ahali zimmetinde kalan alacaklarının tespiti; Karaman, İçel ve çevresinde olan çiftlikler, han ve sair emlâki; develeri, hayvanları ve mal kabilinden her neyi varsa eksik bırakmadan ve gizlenmesine fırsat vermeden *cânib-i mîrî* için zabt olunup, *ma'rifet-i şer'le* (adlî mercilerce) deftere kaydedilip, imzalı ve mühürlü defterin acilen İstanbul'a gönderilmesi. Bu emir doğrultusunda Karaman Valisi'ne ve hususî mübâşire gereği gibi ferman yazılmıştır. Taşradan muhallefat defteri beklenirken, maliye bürokratları da müteveffanın zimmetini tespate matuf araştırmaya hemen başlamıştır. Bu minvalde onun uhdesindeki *timar cebelüsü* kayıtları Ordu-yı Hümâyun'da olduğundan, Zimmet Halifesi tarafından görülmesi gerektiği hatırlatılmıştır.¹²⁵ Fark edileceği

¹²³ Zeynelâbidin Ağa'nın alacak defteri: BOA, AE.SABH.I, nr. 311/20907.

¹²⁴ Osmanlı Devleti'nde müsâdere ve muhallefatın kabzı işlemlerinin bürokratik süreçleri hakkında ayrıntılı bilgi için şu çalışmalara bakılabilir: Cahit Telci, "Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsâdere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XXII, Sayı: 2 (Aralık 2007), s. 145-166; Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsâdere", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 49 (Ağustos 1987), s. 95-111.

¹²⁵ BOA, C.ML, nr. 175/7428 (19 Mayıs 1772).

üzere bu ilk kayıtlarda, muhallefatin kabzı işlerini organize edecek hususî mübâşirin adı belirtilmemiştir. Birkaç ay sonra, bu çetrefilli işe, İçel âyanından gönüllü bir talip çıkacaktır ki o, Gölgeli-oğlu Deli Mustafa Ağa'dır.

Silifke Âyanı Gölgeli-oğlu Deli Mustafa Ağa'nın bu işe talip olarak ortaya çıkması, beklenmedik bir durumdur. Mustafa Ağa hükümete, müteveffanın bütün malları, eşyaları ve emlakini *cânib-i mîrî* (hazine) için kabzedebileceğini, bunun için de hazineye peşin olarak 650 *kese* akçe nakit¹²⁶ ve 50.000 *keyl-i İstanbulî* buğday vermeyi taahhüt etmiştir. Bu taahhüde göre hazırlanan mühürlü *temessük*, Başmuhasebe'ye kaydedilmiştir. Bu arada Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa, *dergâh-ı muallâ kapıcı-başılığı* rütbesi verilmek suretiyle taltif edilmiştir. Bu minvalde 13 Eylül 1772 tarihinde, Karaman eyaletindeki idarecilere ve mübâşir Kapıcı-başısı Gölgeli-oğlu Deli Mustafa Ağa'ya gereği gibi ferman yazılmıştır. Bu fermanla Zeynelâbidin Ağa için, “zümre-i mütegalibe ve cebâbireden olup Karaman a'yânı iken bundan akdem katlen fevt olan müteveffa Zeynelâbidin” ifadelerinin kullanılması,¹²⁷ Osmanlı merkezî idaresi nezdinde herhangi bir taşra seçkinin statüsünün, nasıl da duruma göre kolayca değişebileceğini göstermesi açısından ilginçtir. Ayrıca onun gibi bir “zalimin” bütün mallarına devletçe el konulmasının, “sâire mücib-i ibret ve vesîle-i pend ü nush” olacağı da ifade edilmiştir.¹²⁸ Gölgeli-oğlu'nun bu görevi, son yıllarda malî durumu ve nüfuzunu sarsıcı mahiyette hakkındaki bazı suiistimal iddialarıyla, Rusya savaşı için talep edilen asker yazımındaki gevşekliğinden kaynaklı sıkıntılarından kurtulmak için fırsat olarak gördüğü tahmin edilebilir. Ayrıca kısa süre önce, İçel sancağındaki timar erbabından kanunsuz şekilde tahsil ettiği söylenen para nedeniyle açılan soruşturmada, bu sırada İçel Mütessellimi olan Hacı Zeynelâbidin Ağa ile karşı karşıya gelmişlerdi. Binaenaleyh bu meselede Gölgeli-oğlu'nu, kişisel intikam duygusu da tahrik etmiş olabilir.¹²⁹ Zeynelâbidin Ağa vak'ası gibi durumlarda en büyük zorluk, müteveffanın muhallefatinı eksiksiz ortaya çıkarmaktır. Gölgeli-oğlu Deli Mustafa Ağa'ya yazılan 16 Eylül 1772 tarihli hükümde, bu konuda bilgisine başvurulacak kişilerin adları sayılmıştır. Bunların başında Kâtibi Mustafa ve Kethüdası Hacı Molla-oğlu Hacı İbrahim gelmektedir. Diğer kethüdası Hüseyin ve Bey-oğlu Ahmed, bezirganı Hacı Âbid ile Gaferyad kasabasındaki diğer kethüdası Abdurrahman'ın da adları verilmiştir. Ayrıca İstanbulî Kefere denilen bir zimmîden söz edilmektedir. Anlaşıldığına göre bu zimmî, müteveffanın nakit parası, malları, gayrimenkulleri ve sair malları hakkında bilgi sahibidir.¹³⁰

Mübâşir Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa'nın öncelikli işi, maktul Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa'nın katli sırasında ve sonrasında Ereğli'de, kasabanın ileri gelenleri ve ahali tarafından gasp edilen mallarını tespit etmektir. Ne var ki onun, talip olduğu görevin gereğini yerine getiremediği anlaşılmaktadır. Zaten 1772 sonbaharında ona, İçel askeriyle birlikte orduya katılma emri verilmiştir.¹³¹ Dolayısıyla, muhallefet meselesi muhtemelen kâğıt üzerinde kalmıştır. Nitekim çok

¹²⁶ Gölgeli-oğlu Deli Mustafa Ağa'nın teklif ettiği bu 650 kese akçe büyük rakamdır. Osmanlı malî sisteminde bu tarihlerde 1 kese, yaklaşık 500 kuruş ya da 50.000 akçeye karşılık geldiği bilinmektedir. Buna göre ister 1 kuruş= 120 akçe, istersek doğrudan 1 kese= 50.000 akçe kurundan bir hesap yaptığımızda, toplam 325.000 kuruşluk (yaklaşık 32 ila 39 milyona akçe) muazzam bir rakam karşımıza çıkmaktadır. Hesaplama esas alınan bilgiler için bkz: Baki Çakır, “Kese”, *DİA*, Cilt: EK-2 (Ankara 2019), s. 42-43; Şevket Pamuk, “Kuruş”, *DİA*, Cilt: 26 (Ankara 2002), s. 458-459.

¹²⁷ BOA, C.ZB, nr. 83/4126 (16 Eylül 1772).

¹²⁸ BOA, C.DH, nr. 265/13246.

¹²⁹ Gölgeli-oğulları hakkında genel olarak bkz: Ensar Köse, “Silifke'de Güçlü Bir Âyan Hânedanı: Gölgeli-oğulları”, *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 1 (Yaz 2016), s. 8-30; Gölgeli-oğlu Deli Mustafa Ağa için: s. 24-25.

¹³⁰ BOA, C.DH, nr. 265/13246 (16 Eylül 1772).

¹³¹ Köse, “Silifke'de Güçlü Bir Âyan Hânedanı: Gölgeli-oğulları”, s. 25.

geçmeden bu çetrefilli işin, dergâh-ı âlî gediklilerinden Selim Ağa'ya verildiğini görüyoruz. Sarıkavak Kadısı Seyyid Mehmed'in 11 Ağustos 1773 tarihli îlâmında, mübâşir Selim Ağa'nın yaptığı işler hakkında bilgi verilmektedir. Buna göre onun öncelikli işi, maktul Zeynelâbidin Ağa'nın muhaleffatından, devlete olan borcuna karşılık olarak 150.000 kuruşu tahsil etmektir. Elinde bu minvaldeki fermanla Ereğli kasabasına varan Selim Ağa, müteveffanın ekseriya *raht* (eyer takımı) ve *bisat* (halı, kilim vs.) takımıyla at, katır ve nakit parasının Ereğli'de kaldığını ve bunların yağma edildiğini görmüştür. Lârende'deki evinde ve diğer bazı mahallerdeki mal, eşya ve hayvanları satılarak hasıl olan 30.000 kuruş, Darbhâne-i Âmire'ye teslim edilmiştir. Bazı kürk, biniş takımı ve gümüş gibi eşyaları da İstanbul'a gönderilmiştir. Buradan sağlanan nakdin, müteveffanın *mâlikâne muacceleleri* için sarf edileceği belirtilmektedir. Baki kalan eşya ve elbiseleri satılarak elde edilen 5.000 kuruş da yine merkeze yollanmıştır. Bunun haricinde geride, nakde dönüştürmeye müsait ancak 5.000 kuruşluk emlak ve eşyasının kaldığı ifade edilmiştir. Fakat müteveffanın, ahali üzerinde önemli miktarda alacağı kalmıştır. Bunların miktarı 47.955,5 kuruşu *temessüklü*, 11.000 kuruşu ise temessüksüz toplam 58.955,5 kuruş olarak verilmektedir. Zeynelâbidin Ağa'nın hazinedarının sözlü beyanına göre, müteveffanın Ereğli'de kalan nakit varlığından, 4.000 *mahlût altun* ve 11.500 kuruş *beyaz akçe* ki, toplam 22.500 kuruşun da *cânib-i mîrî* (devlet hazinesi) için tahsil edilip, baki kalanların ise müteveffanın yetimlerine "sadaka u in'am ve merhamet" buyurulması talep edilmiştir. Ancak Ereğli'de yağma edilen malların geri alınması kolay değildir. Kasaba halkından bunlar istendiğinde, tuğyanlarında ısrarla emre karşı geldiklerini ve istenen mallardan "bir akçe" bile vermediklerini, Sarıkavak Kadısı, Lârende ahalinin umumî ifadelerine istinaden kaleme aldığı îlâmında haber vermektedir.¹³² Muhaleffatın ortaya çıkarılarak el konulması sürecindeki yoğun bürokratik işlemlere ait evrak gözden geçirildiğinde, peşine düşülen aynı ve nakdî varlığın kıymetini ifade eden rakamlarda farklılıklar dikkati çekmektedir. Ancak şurası kesindir ki, Zeynelâbidin Ağa'nın, mîriye yüklü miktarda borcunun yanı sıra, birçok yerden alacağı da vardır. Alacağının dökümünün yapıldığı defterde, Karaman eyaletine bağlı kazalarda köylüler ve şahıslar üzerinde, temessüklü ve temessüksüz toplam alacak rakımının 81.455,5 kuruşa çıktığı görülmektedir. Bunlar içinde, Bozulus Mukâtaası aşiretlerinden, Saruhan kazasında Kara Osman-oğlu'nun çiftliğinde mevsimlik olarak istihdam edilen kişilerden de 6.000 akçe alacağı kayıtlıdır. Vergi tahsildarlığı, doğası gereği zor iş olduğundan, ahali zimmetinde bir miktar bakiye kalması tabii idi. Bununla birlikte, kazalardaki nüfuzlu âyan ve derebeylerin tahsilata muhaleffeti, işi daha da zorlaştırıyordu. Nitekim sırtını Seydişehir Âyanı Ahmed Ağa'ya dayamak suretiyle vergilerini ödemeyen kişiler zimmetinde 3.000 kuruş kalmıştı. Keza Esbkeşan reâyâsından Kululu Ahmed Ağa da 2.000 kuruşluk borcunu ödememişti. Zeynelâbidin Ağa'nın, yukarıda verdiğimiz toplam alacak rakamına, Ereğli'de katli sonrasında yağma edilen mallarının 22.500 kuruş tutarındaki rakam da dahildir.¹³³ Bu arada, devletin haricinde şahıslardan da alacak iddiasına bulunanlar olmuştur. İçel Valisi Vezir Mehmed Paşa bunlardan biridir. Kapıkethüdası aracılığıyla hükümete sunduğu kâimede, daha önce Karaman Valiliği görevindeyken Zeynelâbidin Ağa, paşalar için eyaletten toplanması mutat olan zahîre ve *zahîre-bahâyı* tahsil ettiği halde kendisine ödemediğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla bundan kaynaklı borcu, müteveffanın oğlu Çavuş-zâde Abdurrahman Ağa'dan talep etmiştir.¹³⁴

Daha önce de vurguladığımız gibi *muhaleffat* ve *müsadere*, doğası gereği, uzun zaman alan sıkıntılı bir meseleydi. Böylesi can sıkıcı bir sürecin getireceği zorluklarla yüzleşmekten,

¹³² BOA, C.ML, nr. 39/1780 (11 Ağustos 1773).

¹³³ BOA, AE.SABH.I, nr. 311/20907.

¹³⁴ BOA, A.DVN.ŞKT, nr. 1196/19 (3 Ekim 1772).

müteveffa Zeynelâbidin Ağa'nın mirasçıları da kurtulamamıştır. Atalarından miras serveti kurtarabilmek için devlet hazinesine, 150.000 kuruş nakit ödeme yapmayı taahhüt etmişlerdir. Oysa bu da kolay iş değildir. Üstelik, Ereğli'de Abdülgaflar-zâdeler ve Maden-oğulları tarafından yağmalanan malların geriye alınması da başlı başına bir sorun olacaktır. Bütün bu zorlu süreçte, Çavuş-zâdeler'e liderlik etme sorumluluğunu, müteveffanın oğlu Abdurrahman Ağa üstlenecektir. Ne var ki o da, babasından miras sorunların altında ezilecek, bir yandan borçlarla uğraşırken öte yandan, yine atasından miras ağır devlet işlerinin altına girecektir. Yıllan yıla dallanıp budaklanan muhalefat meselesine daha sonra, Tarsus Âyanı Tor-oğlu Ali Bey de müdahil olacaktır. Nihayet bütün bu sancılı süreç, *güherçile* işinde başarısızlığa uğrayan Çavuş-zâde Abdurrahman Ağa'nın, 14 Aralık 1784 tarihinde fermanla katline kadar devam edecektir.¹³⁵

Sonuç

Esas itibariyle bu çalışma, erken modern dönem Osmanlı taşra toplumundaki *âyanlık* olgusu hakkındaki genel akademik uğraşımızın, bir "yan ürün" olarak ortaya çıkmıştır. Uzunca süredir, İçel âyanlığını araştırmak için girdiğimiz yollar, bazen, Torosların arızalı-çetin arazisinden bizi gayriihtiyari alıp, komşu coğrafyalara götürmektedir. Bu bazen Aladağların boz yamaçları ve derin vadileri, bazen de Karaman ülkesinin uçsuz bucaksız düzlükleri olabilmektedir. Aslında kişisel görünümlü bu yolculukta yaptığımız, "âyanlar çağı"nın mahallî seçkinleri olan kahramanlarımızın izini takipten başka bir şey değildir. Zira, birbirine komşu kaza/sancak/vilayet âyanları arasında bağlar vardır. Konu hakkındaki araştırmalarda zaman zaman işaret edilen bu nevi bağlar, muhtemelen bilinen ve tahmin edilenden daha yaygın, bazı âyan hânedanları arasında ise oldukça güçlüdür. Hatta akrabalık bağıyla tahkim edilmiştir. Nitekim Lârendeli Çavuş-zâdeler'in peşine düşmemizde bizi, İçelli Abdülmü'min Paşa ve onun mensubu olduğu Zeyni-oğulları ile olan yakın akrabalıkları tahrik etmiştir. Bunlar arasındaki akrabalık bağının ne olduğu, çalışma içinde tartışılmıştır. Akrabalıklar, genellikle, aynı zamanda aileler/hânedanlar arasında güçlü mütteliklik ilişkisi anlamına geliyordu. Nitekim böylesi kavi bir ittifakı, İçelli Abdülmü'min Paşa-zâdeler ile Lârendeli Çavuş-zâdeler arasında görüyoruz.

Çavuş-zâdeler, 17. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan ve 1760'lara gelindiğinde, Karaman eyaletinin en güçlü âyan hânedanı olma mücadelesinde, muhtemelen işaret ettiğimiz akrabalık/mütteliklik ağının yararını görmüş olmalıdırlar. Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa'nın 1772'de katline kadarki süre boyunca eyalette, *mütesellimlik* makamı büyük ölçüde onların elindedir. *Mâlikâneçilik* ve *mültezimlik* gibi yollarla servetlerini sürekli arttırmışlar; nakdî birikimlerini, iş hanları ve dükkânlar satın almak suretiyle kârlı yatırımlara dönüştürmeyi bilmişlerdir. Ayrıca *boyahâne* gibi ticarî işletmeleri de vardır. Ancak bütün bu güç/nüfuz alametlerine rağmen, eyalette rakipsiz değillerdir. 18. yüzyılın ikinci yarısında onlara rakip olarak, Lârende kent merkezinde, Kamış-zâdeler ve Mataracı-zâdeler gibi mahallî derebeyleri ortaya çıkacaktır. Öncesinde ise bunların kadim hasımlarının, Ereğlili Abdülgaflar-zâdeler olduğuna hiç şüphe yoktur. Karaman eyaletinin bu iki güçlü âyan hânedanı arasındaki muhâsamatin tarihsel kökenleri ve sebeplerine de, çalışma boyunca kafa yorulmuştur. Düşmanlığın kök nedeni, öncelikle, idarede söz sahibi olma (*mütesellimlik / voyvodalık*), buradan sağlanan nüfuzla, eyaletin

¹³⁵ Çavuş-zâde maktul Zeynelâbidin Ağa'nın muhalefatının tespiti ve müsaderesi süreci, esas itibariyle bir fasl-ı dîğerdır. Bu mesele hakkında birçok arşiv kaydı mevcuttur. Bunlardan birkaçı için bkz: BOA, C.ZB, nr. 84/4194, 85/4238; C.ML, nr. 68/3126, 233/9799; AE.SMST.III, nr. 207/16293. Zeynelâbidin Ağa'nın oğlu Abdurrahman Ağa'nın idamı ve muhalefatı ise, müstakil bir çalışmaya konu olmuştur (Fidan, "18. Yüzyılda Bir Âyan: Karaman Âyanı Çavuşzâde Seyyid Hacı Abdurrahman Ağa ve Muhalefatı").

iktisadî hasılasından daha fazla pay alma (*mâlikânecilik / mültezimlik*) rekabeti gibi görünmektedir. Esasında mahallî âyan ve derebeyleri arasındaki böylesi bir rekabet ve mücadele, sadece bu yazının kahramanlarına münhasır bir durum da değildir. Komşu İçel sancağında, bu mücadelelerin ne ölçüde sert ve acımasız verildiği malumumuzdur.

Osmanlı merkezî idaresi açısından ise bu tarihlerde, taşra eltileri olan *âyan* zümresi adeta vazgeçilmezdi. Onlardan kaynaklı sıklıkla ortaya çıkan eşkıyâlık, zulüm, suiistimal ve zimmete para geçirme gibi kusurlar, göz ardı edilmek zorundaydı. Zira devletin onlara ihtiyacı çok boyutluuydu. İç güvenlik operasyonlarında yararlanmak, vergi tahsildarlığı yaptırmak, özellikle savaş zamanlarında eyaletin idaresini teslim etmek ve nihayet askerî lojistik hizmetlerinde bunları istihdam etmek bu meyandaki işlerden idi. Muhtemelen bütün bu mecburiyetlerin bir eseri olarak, tabii ya da gayritabii bir taşra seçkinin ölümü halinde, hânedanın maddî güç ve toplumsal nüfuzunun tamamen yerle bir olmasıyla neticelenecek darbeler vurmaktan imtina ediliyordu. Nitekim Ereğli cinayeti sonrasındaki onca tantanaya rağmen, durumları istikrarsız bir seyir izlese de, ne Lârendeli Çavuş-zâdeler ne de Ereğlililer Abdülgaffar-zâdeler tarih sahnesinden silinip gitmişlerdir.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Atik Şikayet Defteri (A.DVNS.ŞKT.d), nr. 31, 32, 38, 42, 54, 55, 64, 66, 106, 165, 211.

Kamil Kepeci Defteri (KK.d), nr. 2481, 2934.

Karaman Ahkam Defteri (A.DVNS.AHK.KR.d), nr. 2, 3, 8, 10.

Maliyeden Müdevver Defter (MAD.d), nr. 2960, 9896.

Mühimme Defteri (A.DVNS.MHM.d), nr. 115, 117, 133, 152, 161, 166.

Bâb-1 Âsafî, Divân-ı Hümâyun Kalemi (A.DVN), 956/87, 1234/56.

Bâb-1 Âsafî, Şikâyet Kalemi (A.DVN.ŞKT), nr. 1196/19, 1246/5.

Ali Emiri Mustafa II (AE.SMST.II), nr. 105/11356.

Ali Emiri Ahmed III (AE.SAMD.III), nr. 26/2521, 29/2809, 103/10182, 179/17382.

Ali Emiri Mahmud I (AE.SMHD.I), nr. 118/8560.

Ali Emiri Osman III (AE.SOSM.III), nr. 24/1697, 65/4871.

Ali Emiri Mustafa III (AE.SMST.III), nr. 13/874, 24/1625, 26/1771, 26/1774, 74/5481, 110/8340, 139/10940, 207/16293, 360/28812.

Ali Emiri Abdülhamid I (AE.SABH.I), nr. 311/20907.

Ali Emiri Selim III (AE.SSLM.III), nr. 176/10564.

Cevdet Adliye (C.ADL), nr. 88/5301, 90/5384.

Cevdet Askeriye (C.AS), nr. 636/26788, 1145/50895, 1164/51805.

Cevdet Dahiliye (C.DH), nr. 12/555, 160/7975, 259/12940, 265/13246, 333/16605.

Cevdet İktisat (C.İKTS), nr. 26/1256.

Cevdet Maliye (C.ML), nr. 39/1780, 68/3126, 175/7428, 233/9799, 418/17044, 458/18567, 535/51960, 713/29119.

Cevdet Zabtiye (C.ZB), nr. 83/4126, 84/4194, 85/4238.

İbnülemin Adliye (İE.ADL), nr. 12/796.

İbnülemin Maliye (İE.ML), nr. 29/2560, 72/6732, 86/8067.

İstanbul Meşihat Arşivi

İSTM.MŞH.DFT1.d, nr. 30.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

TS.MA.d, nr. 7569.

Şer'iyeye Sicilleri

Karaman Şer'iyeye Sicili (KAŞS), nr. 282, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 292, 293, 300, 333.

Konya Şer'iyeye Sicili (KOŞS), nr. 12, 15, 25, 28, 34, 49, 54.

37 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (1102-1103/1691-1692), Yayına Hazırlayan: İzzet Sak, (Konya: Konya Ticaret Odası Yayınları, 2010).

Araştırma Eserleri ve İncelemeler

Cengiz, Ahmet: *Karaman Tarihi (XVIII. Yüzyıl)*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2014.

Çakır, Baki: "Kese", *DİA*, Cilt: EK-2 (Ankara 2019), s. 42-43.

Fidan, Fadimana: "18. Yüzyılda Bir Âyan: Karaman Âyanı Çavuşzâde Seyyid Hacı Abdurrahman Ağa ve Muhallefâtı", *Tarihin Peşinde*, Sayı: 28 (2022), s. 114-141.

Işık, Özlem: *XIX. Yüzyılın Ortalarında Ereğli Kazasına Bağlı Köylerin Nüfusu (1838-1845)*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Koç, Ümit: "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çavuşluk Teşkilatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2 (Elazığ: 2002), s. 395-420.

Konyalı, İbrahim Hakkı: *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi*, İstanbul: Baha Matbaası, 1967.

Konyalı, İbrahim Hakkı: *Abideleri ve Kitâbeleri ile Ereğli Tarihi*, İstanbul: Fatih Matbaası, 1970.

Köprülü, Orhan F.: "Çavuş", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 8 (İstanbul 1993), s. 236-238.

Köse, Ensar: *Ağalar, Konya Aladağ'da Âyan Bir Türkmen Ailesinin Tarihi (1680-1880)*, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2023.

Köse, Ensar: "Âyan", *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Cilt: I, (İstanbul: TÜBİTAK Bilim Yayınları, 2021), s. 97.

- Köse, Ensar: “İçel’de Bir Ulu Çınar: Şeyh Ali Semerkandî ve Nesli”, *Şehirlerin Sevdalısı İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 1015), s. 335-359.
- Köse, Ensar: “Silifke’de Güçlü Bir Âyan Hânedanı: Gölgele-oğulları”, *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1 (Yaz 2016), s. 8-30.
- Köse, Ensar: “Osmanlı Taşrasında Bir Seçkinin Yükselişi: İçelli Abdülmü’min Paşa (1650-1684)” *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 17 (Haziran 2023), s. 254-278.
- Mercan, İsmail Hakkı: *Şeyh Alâeddin Ali es-Semerkandî ve Menâkıb-nâmesi*, Ankara: Berikan Yayınları, 2009.
- Temel, Eşref: *Konya’da Ayanlık (1639-1839)*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Osmanlı Arşiv Belgelerinde Ereğli*, Hazırlayan: Orhan Özdil, Konya: Anadolu Ereğli Güç Birliği Derneği Kültür Yayınları, 2012.
- Pamuk, Şevket: “Kuruş”, *DİA*, Cilt: 26 (Ankara 2002), s. 458-459.
- Telci, Cahit: “Osmanlı Devleti’nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsâdere Süreci”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XXII, Sayı: 2 (Aralık 2007), s. 145-166.
- Temel, İsmet Boydemir: *Osmanlı Döneminde Ereğli Kazası Vakıf Eserleri*, Konya: Çizgin Kitabevi Yayınları, 2011.
- Ünal, Mehmet Ali: “Osmanlı İmparatorluğu’nda Müsâdere”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 49 (Ağustos 1987), s. 95-111.